

Zuidelijk Afrika

Maatschappij Cultuur Reizen

ZOMER 2004 JAARGANG 8 NR 2 € 5,50

- ▶ Ma-Mbeki: moeder van de president
- ▶ Identity: de Lion King's wallpaper
- ▶ Botswaanse detective verovert de wereld
- ▶ Reis naar Morija

Afrika liefhebben zonder medelijden

Zuidelijk Afrika

Afrika liefhebben zonder medelijden

Neem nú een abonnement!

Ter verwelkoming krijgt u de Zuid-Afrikaanse jazz CD *Ten + One Song* cadeau.

Bent u al abonnee? Laat dan iemand anders gratis kennismaken met het blad.

Vul snel onderstaande bon in. Of zend de gegevens per e-mail. Bedankt!

Ik geef een gratis kennismakingsnummer aan:

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Ik neem een abonnement en krijg het eerste nummer + CD cadeau.

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Bank- of girorekening _____

Neem nú een abonnement voor 2004 en ontvang twee nummers voor de prijs van één, namelijk 5,50. Daarna kost een jaarabonnement € 20,65 (Europa: € 26,85; buiten Europa: € 30,95). U krijgt een acceptgiro thuisgestuurd. Het abonnement geldt tot wederopzegging.

Kopieer de bon of knip hem uit. Stuur hem in een envelop zonder postzegel naar: Zuidelijk Afrika, Antwoordnummer 11800, 1000 RA Amsterdam / Faxen mag ook: 020-520 62 49 / Of zendt de gegevens per e-mail naar: magazine@niza.nl

In dit nummer:

23 Radio als kunstwerk (ook pag 30, 38 en 45)

De Zuid-Afrikaanse zakenman Bret Sher nodigde in 1993 honderden Zuid-Afrikaanse kunstenaars uit om een radio te ontwerpen. Het resulteerde in tweehonderden producten in de vorm van handige gebruiksvoorwerpen, kunstwerken of een hamburger.

Een deel van de collectie, in het bezit van Erna Beumers, vormt de basis van de exclusieve zomerkalender die Studio Anthon Beeke heeft samengesteld als nieuwe aflevering in de serie verzamelingen, een initiatief van Flevodruk. De kalender verschijnt in kleine oplage en is niet in de winkel verkrijgbaar. Zuidelijk Afrika kreeg toestemming om een viertal dagen af te drukken. Onder lezers van dit blad worden tien exemplaren verloot. Stuur een mailtje naar magazine@niza.nl of een kaartje naar Zuidelijk Afrika, Postbus 10707, 1001 ES Amsterdam. Vermeldt in beide gevallen: kalender.

Foto omslag: Paul Botes

2004312

Zuidelijk Afrika, zomer 2004 jaargang 8, nummer 2 verschijnt vier maal per jaar
Bezoekadres: Prins Hendrik-kade 33, Amsterdam
Postadres: Postbus 10707, 1001 ES Amsterdam

Telefoon: 020-520 62 10
Fax: 020-520 62 49
E-mail: magazine@niza.nl
www.niza.nl/zuidelijkafrika

Zuidelijk Afrika wordt uitgegeven door het Nederlands insti-

tuut voor Zuidelijk Afrika. Het magazine wordt gemaakt door een onafhankelijke redactie, die opereert op basis van een redactiestatuut. De inhoud geeft niet noodzakelijk de standpunten van NiZa weer.

Advertenties: Riet Ariaans
020-520 6210 of 06-4020 8045
riet.ariaans@niza.nl

Redactioneel team: Bart Luirink (hoofdredactie, Zuid-Afrika), Udo Sprang en Aggie Langedijk

(eindredactie), Nicole Segers (beeldredactie).

Vaste medewerkers: Peter van den Akker (Zuid-Afrika), Marnix de Bruyne, Pauline Burmann, Evelien Groenink (Zuid-Afrika), Ineke van Kessel, Madeleine

Maurick, Bram Posthumus, Anne-Marieke Steeman, Marieke van Twillert.

Aan dit nummer werkten mee: Tangeni Amuphadi (Namibië), Barbara Bosma (Mozambique), Leon Botha (Zuid-Afrika),

8 Botswaanse detective verovert wereld

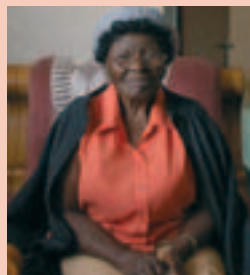
Harteloze zwervers, zelfzuchtige meisjes en een eerbare garagehouder spelen een grote rol in de detectives van Alexander McCall Smith. De serie over het Beste Dames Detective Bureau van Mma Precious Ramotswa is nu ook in Nederland verschenen. Evelien Groenink beschouwt de serie; Daniel Somerville doet verslag van de Ramotswa Tour in Gaborone.

18 Morija: een missiepost in Lesotho

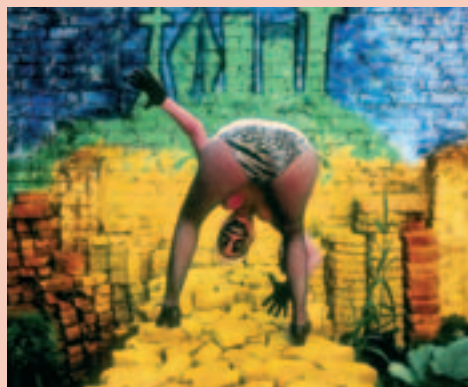
Marieke van Twillert stapte in het decor van een gifmoord, een museum en de drukkerij die de oudste krant van Afrika uitbrengt.

26 Op de thee bij Ma-Mbeki

Ver weg in Oostkaap drijft de 88-jarige moeder van de Zuid-Afrikaanse president Mbeki een kruidenierswinkelje. En ze denkt eraan nog een slijterij te openen. Nawaal Deane ging er op de thee.

43 De kunst van Janine van den Ende

In de foyer van het Scheveningse CIRCUSTheater hangen de honderd Zuid-Afrikaanse kunstwerken die Janine van den Ende onlangs aankocht: het is de Lion's King Wallpaper. Een commentaar van Pauline Burmann.

16 Zimbabwe: **Mugabe heeft de ideologische oorlog gewonnen**, Marnix de Bruyne

24 Mozambique: **Valse geruchten over orgaanhandel**, Barbara Bosma

34 Zuid-Afrika: **Homobeweging tussen wet en werkelijkheid**, Madeleine Maurick

36 Malawi: **Notities tijdens de verkiezingen van 2004**, Anne-Marieke Steeman

39 Senegal: **Dak'art, de Biennale van Dakar**, Marnix de Bruyne

42 Democratische Republiek Congo: **keten van plundering en geweld**, Bram Posthumus

46 Zuid-Afrika: **Dansen voor je leven**, Bart Luirink

52 Zuid-Afrika: **Positively HIV+, kralenkunst en aids**

Rubrieken

4 **Het Portaal**

12 Dromen en Denken: **Het behekste landschap van Ato Qyason**, Evelien Groenink

15 Column: **Zivilcourage**, Marja Vuijsje

31 Afrika Gek: **Nini van Driel**

32 Profiel: **Hifikepunye Pohamba treedt in Sam Nujoma's schoenen**, Tangeni Amuphadi

33 Column: **Aggetog**, Prudence Mbewu

40 **De Swakopmund Observer**, Heinrich Otjiwarongo

48 **De Markt: muziek, boeken, agenda.**

HERSTEL

In Zuidelijk Afrika, jaargang 8 nummer 1, is abusievelijk een onjuiste versie van het artikel over Shell en Salem geplaatst. Ten onrechte vermeldden wij

dat Richard Hengeveld co-auteur was van dit artikel. De juiste versie, waaraan Hengeveld wel meewerkte, is te lezen op www.niza.nl/docs/200404011620207919.pdf

Intussen in Johannesburg

De wandeling voert regelmatig langs het sportveld van de 'Houghton Bowling Club' waar het vooral 's middags zwart ziet van in wit gestoken bowlende blanken. Soms, maar dat is meestal in de vroege ochtend, staat er een legerhelikopter geparkeerd. Die wacht op Mandela. Een enkele keer heb ik het tafereel kunnen gadeslaan: auto stopt, Mandela stapt uit, wandelt met in de ene hand een stok en aan de andere Zelda le Grange, zijn secretaresse, en wordt in de heli gehesen. Hij lacht niet, hij zwaait niet, want niemand in de buurt. Dan vliegt hij weg richting achterban en loop ik door richting 'shopping mall'. Ik weet me verze-kerd van een opgewekt gevoel dat soms wel een dag aanhoudt. Half mei lekte uit dat Mandela het rustiger aan zou gaan doen maar een dag later liet deze Zuid-Afrikaanse Heintje Davids weten 's lands delegatie naar de FIFA-vergadering in Zürich aan te zullen voeren. Daar leverde de 'Mandela Magic' het land het wereldkampioenschap voetbal in 2010 op. Waarna in Zuid-Afrika een feest losbarstte, zo hevig dat het wel leek alsof de afschaffing van de apartheid weer werd gevierd. Het was, drie dagen later, een bitter ontwaken toen de oud-president op een persconferentie aankondigde nu echt met pensioen te gaan. Laatste woorden: 'Don't call me, I call you.' Geen idee waarom een week later die heli weer klaarstond.

Bart Luirink

Aan deze rubriek werd meegewerkt door Barbara Bosma, Leon Botha, Anton Dekker, Ellen Elmendorp, Klaartje Jaspers, Bart Luirink en Bram Posthumus, Obed Zilwa

Slaven herbegraven

Op 21 april j.l. werden in Kaapstad de botten herbegraven van tientallen in de 18e eeuw door de Nederlandse Oost-Indische Compagnie gersonelde slaven.

Hun graven werden een jaar eerder gevonden tijdens het bouwklare maken van een terrein in het Kaapstadse *Greenpoint*. Volgens archeologen was er vanaf begin 1700 een begraafplaats voor 'paupers' op het terrein gevestigd. De slaven waren afkomstig uit West-Afrika, Madagaskar, Maleisië en India. De burgemeester van de stad, Nomaindia Mfeketo, kondigde tijdens de ceremonie aan dat er binnenkort een 'Tuin van Herinnering' wordt ingericht.

FOTO: OBED ZILWA

FOTO: LEON BOTHA/BEELD

40
jaar geleden:

Noord-Rhodesië verwerft zijn onafhankelijkheid en heet voortaan Zambia.

Modeshow Voortrekkers Monument

Het Voortrekkers Monument in Pretoria was decennialang een ode aan Afrikaner machtsvertoon en blanke suprematie. Maar in mei bood de hal van het monument, dat de slag van de Boeren tegen de Zulu's bij Bloedrivier verbeeldt, onderdak aan een *multiculturele modeshow*. Beheerder generaal-majoor Gert Opperman ziet het monument als een 'icoon van trots en onbevreesde mensen en niet van een politieke ideologie'.

Angola: nieuwe vlag

Angola krijgt een nieuwe vlag. Dit ontwerp is vorig jaar augustus aangenomen door de Commissie die ook Angola's nieuwe grondwet voorbereidt. De oude marxistisch-leninistische symbolen (tandwiel en kapes) maken plaats voor een blauwe en witte band aan boven- en onderkant, kleuren die staan voor vrijheid, gerechtigheid en solidariteit (blauw) en vrede, eenheid en harmonie (wit). De brede middenband is rood en stelt opoffering, heldendom en vasthoudendheid voor. De zon in het midden is afgeleid van een grotschildering van Tchitundo-Hulu in de provincie Namibe en grijpt terug

op de tradities van de vroegste bewoners van Angola. De vlag wordt – tegelijk met een nieuw volkslied en een nieuwe grondwet – pas

officieel na de algemene verkiezingen. Dat is op zijn vroegst in 2005.

Zimbabwe: big brother op e-mail

De regering van Zimbabwe wil e-mails gaan controleren op 'kwaadaardige boodschappen'. Mocht er sprake zijn van 'antinationale' teksten en ander ongerief, dan moeten de *internet service providers* (ISP's) de autoriteiten daarover inlichten. Ze moeten dan ook de naam van de verzender of ontvanger verklijken. De ISP's hebben laten weten niet in staat te zijn om de grote hoeveelheid e-mail die Zimbabwe binnenkomt en uitgaat te controleren. Ze vinden dat bovendien hun werk niet. President Mugabe verkondigde eind 2003 al dat het Internet een wapen is in de handen van de machtige landen die daarmee de wereldheerschappij willen afdwingen.

Botswana: dure begrafenissen

Steeds vaker worden in Botswana met een beroep op 'de cultuur' begrafenissen uitgesteld, waardoor ze handenvol geld kosten. Het gevolg is dat kinderen aan hun lot worden

overgelaten, huizen niet worden afgebouwd en schuld en armoede toenemen. Dat schrijft de *Botswana Council of Non-Governmental Organisations* (Bocongo) in een recente nieuwsbrief. 'Iedereen weet dat het aantal begrafenissen dramatisch toeneemt', aldus de raad. 'Maar het heeft niets met de cultuur te maken dat de begrafenis wordt uitgesteld zodat familieleden uit alle hoeken en gaten van het land erbij kunnen zijn. Het gevolg is dat er een vermogen moet worden uitgegeven om rouwenden soms wekenlang van eten te voorzien.' De raad organiseerde onlangs een spoedberaad over het probleem.

Veiling Mozambikaanse schatten in Amsterdam

Mozambikaanse archeologen protesteren tegen de veiling van wrakvondsten door het Amsterdamse Christie's in mei. Zij vinden dat de schatten cultureel erfgoed zijn, die in Mozambique thuishoren. Het gaat om Chinees porcelein uit de Ming-dynastie en goud gevonden in het wrak van een Portugees galjoen dat in de zestiende eeuw zonk bij Ilha de Moçambique. De opbrengst was € 117.000.

CHRISTIE'S

Zuid-Afrika: doodskaders weer actief

Voormalige Zuid-Afrikaanse doodskaders hebben in Irak nieuw em-plooi gevonden als beveiligingsbeambten. Volgens het dagblad *The Australian* zou Gray Branfield, in april omgebracht in Kut ten zuidoosten van Bagdad, eerder in koloniaal-Rhodesië en vervolgens in Zuid-Afrika hebben deelgenomen aan het martelen en ontvoeren van vrijheidsstrijders. Ook nam Branfield in de jaren tachtig deel aan een aanslag op een ANC-gemeenschap in Gaborone (Botswana) waarbij veertien mensen om het leven kwamen. Volgens de VN zouden 1500 van de geschatte 10.000 in Irak opererende zakenlieden van Zuid-Afrikaanse afkomst zijn.

55 jaar geleden: **Koningin Juliana laat de Zuid-Afrikaanse premier Malan weten nooit zijn land te zullen bezoeken zolang er apartheid is.**

Transparante ambassade

In mei is in de Mozambikaanse hoofdstad Maputo de nieuwe Nederlandse ambassade geopend, ontworpen door de architecten Claus en Kaan. Kenmerkend voor het ontwerp is de transparantie, werkelijk niets kan aan het zicht worden onttrokken. Voor de bouw van het complex is zoveel mogelijk gebruikgemaakt van lokale materialen. In de tuin zijn de voor Maputo karakteristieke flamboyantbomen geplant.

FOTO: ELLEN ELMENDORP

FOTO: KLAARTJE JASPERS

Kaunda 80

In 1990 velde een meerderheid van de Zambianen een genadeloos oordeel over de man die sinds de onafhankelijkheid in 1964 het land leidde. Maar veertien jaar, een door en door corrupte opvolger en enkele mislukte privatiseringsoperaties later, hebben de Zambianen Kenneth Kaunda opnieuw in hun hart gesloten. Onlangs werd deze 'vader des vaderlands', tachtig. Met kleurrijke *billboards* en feestelijke activiteiten feliciteerden de Zambianen hem.

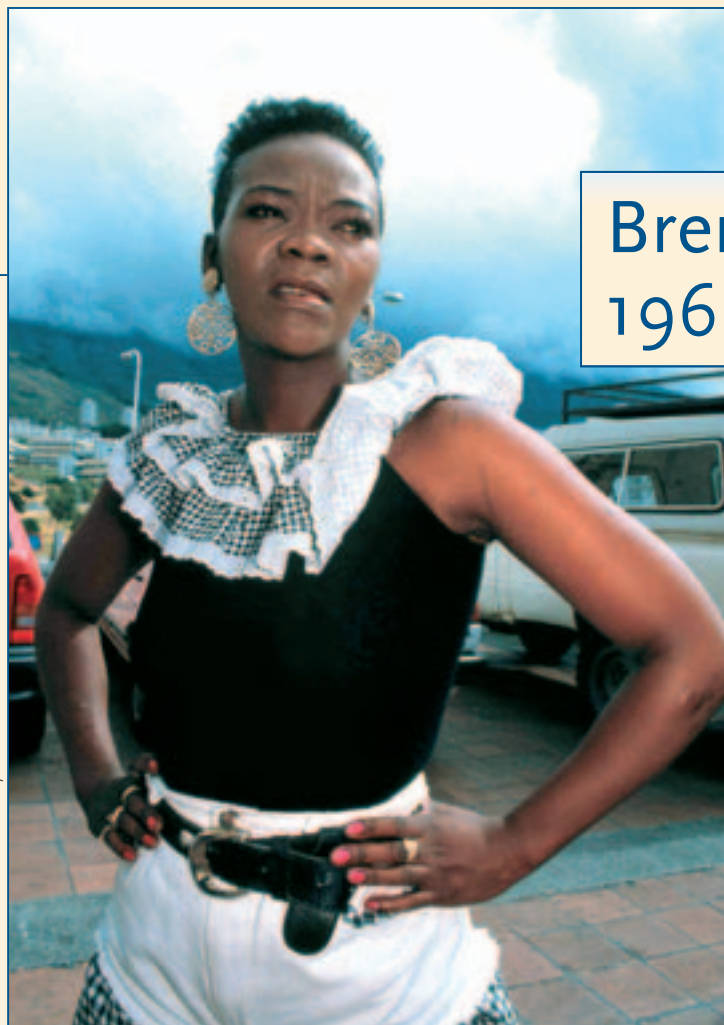

FOTO: ELLEN ELMENDORP/I-AFRIKA

Brenda Fassie 1966 - 2004

Twintig jaar eerder begon de carrière van Fassie, die met haar rauwe beat al snel uitgroeide tot een idool. Van hits als *Weekend Special* en *Too Late for Mama* werden in Zuid-Afrika maar ook tal van andere Afrikaanse landen miljoenen platen en cd's verkocht. Ook beschikte de artieste over het vermogen om bijna elke dag de krant te halen: een vechtpartijtje hier, de zoveelste opname in een afkickcentrum daar, een dood aangetroffen geliefde. In 1995 kwam Fassie 'uit de kast' en verklaarde zich publiekelijk biseksueel. 'Toen Miriam Makeba in het begin van de jaren negentig terugkeerde naar Zuid-Afrika, nam Brenda de *grande dame* van de Zuid-Afrikaanse muziek mee naar de townships', schreef Ryan Fortune een dag na Fassie's dood in *ThisDay*. 'Mama Afrika' vertegenwoordigde de waardige strijd tegen de apartheid van de jaren vijftig. Brenda daarentegen symboliseerde het verzet van losgeslagen zwarte jongeren in de jaren tachtig', aldus Fortune. Brenda Fassie werd 39 jaar.

Op 9 mei stierf Brenda Fassie, Zuid-Afrika's beroemdste popzangeres, aan een overdosis drugs. Bijna drie weken eerder was ze in coma geraakt, hetgeen de familie aanvankelijk aan een astma-aanval weet. President Mbeki, talloze leden van zijn kabinet onder wie de

minister van cultuur Pallo Jordan en de minister van Buitenlandse Zaken Nkosazana-Dlamini, oud-president Mandela en zijn echtgenote Winnie bezochten de voor haar leven vechtende zangeres in het ziekenhuis maar het mocht niet baten.

'Ik heb altijd een probleem gehad met het begrip integratie. Waarom deden de Europese kolonisten geen enkele moeite om zich aan te passen aan onze cultuur? En nu maken ze wetten die erop zijn gericht om anderen hun culturele identiteit te ontnemen.'

Femi Akomolafe in *New African*, juni 2004.

www.afrikanieuws.nl

In april werd in Nederland afrikanieuws.nl gelanceerd, een initiatief van 'Afrika adepten' Hans Beentjes,

Arjen Westra (correspondent in Nairobi), Peter Vlam en Bas Vlugt. Met nieuws over economie en ontwikkeling, natuur en reizen, cultuur en sport, fotografie, dagboeken en een agenda is afrikanieuws.nl een goede aanvulling op de al langer bestaande en zeer drukbezochte www.afrikaserver.nl. Toegang tot beide sites is gratis.

Zuid-Afrika volgens de schoonheidskoningin van IJmuiden

'Het zal wel net zo gaan als met Zimbabwe: pas op het moment dat het land is gedegeneerd tot een failliete janboel, wordt algemeen bekend dat er weer een Afrikaanse droom als een zeepbel uiteen is gespat.' Volgens *HP/De Tijd*-medewerker Marcel Roele gaat Zuid-Afrika 'naar de verdommenis'. Toch verbaast het hem niet dat het ANC in april 70% van de stemmen haalde. 'Weten zij veel dat de landhervorming slechts meer honger creëert – ze lezen geen kranten, en radio en tv staan grotendeels onder controle van het ANC.' Maar niet alleen de ongeletterde 'zwarte paupers' zijn misleid. Ook de Nederlandse media krijgen er in zijn artikel (*HP/De Tijd*, 9 april 2004) van langs. Met begrip voor de erfenis van de apartheid, die nog steeds wissels

zou trekken op het nieuwe Zuid-Afrika, praten correspondenten van het AD en NRC-Handelsblad president Mbeki na.

Roele baseert zich in zijn artikel mede op uitspraken van Adriana Stuyt, door hem opgevoerd als 'voormalig journalist van de anti-apartheidskranten de *Rand Daily Mail* en de *Sunday Times*'. Maar dat doet geen recht aan de carrière van deze voormalige schoonheidskoningin van IJmuiden. Want al in de jaren zestig maakte Stuyt naam als initiatiefneemster van de 'Skrywe 'n Hollander Veldtog'. Nadat tienduizenden Nederlanders reageerden op een oproep van het *International Defence and Aid Fund* (IDAF) om per briefkaart aan blanke Zuid-Afrikanen te protesteren tegen de apartheid, besloot Stuyt terug te schrijven. Met hulp van de Zuid-Afrikaanse PTT, die een deel van de kaarten onderschepte, wist zij beslag te leggen op adressen van afzenders. Stuyt was in die tijd gehuwd met *Oupa* van Tonder, de leider van de Boerestaat Party. Ook na haar scheiding bleef zij zich inzetten voor de apartheid, in het begin van de jaren negentig nog als woordvoerder van enkele rechtsextremistische hongerstakers (die later toch stiekem gesnoept bleken te hebben). Inmiddels zet Stuyt de strijd op haar eigen website voort vanuit het Friese Holwerd. Op die site kunnen afro-pessimisten zich tegoed doen aan gruwelverhalen over een 'genocide' tegen blanke boeren, terrorisme tegen blanken in het algemeen en *hate speech*. In Zuid-Afrika, wel te verstaan. Roele's verhaal leest als een samenvatting van de site. Maar we raden aan deze Zuid-Afrika-kenner wel te blijven volgen. In 2003 werd hij genomineerd voor de Pim Fortuyn Award. Als medewerker van het AD, overigens.

30 Portugal stemt in met de onafhankelijkheid van Angola.
jaar geleden:

Viva Verdonk!

Menig anti-apartheidsactivist moest wel even slikken toen op de receptie ter gelegenheid van Zuid-Afrika's tiende democratische verjaardag de vertegenwoordiger van de Nederlandse regering werd aangekondigd: de minister van vreemdelingenzaken Verdonk. Sommigen besloten de drukbezochte bijeenkomst op het Amsterdamse stadhuis meteen te verlaten. Wie bleef, kon horen dat het al in de eerste paragraaf van de speech misging. Volgens de minister stonden 'Nederlanders aan de wieg van Zuid-Afrika', alsof het leven er begon met de komst van Van Riebeeck. Vervolgens herhaalde zij het misverstand dat de typisch Afrikaner samenstelling *apartheid* 'het enige Nederlandse woord is dat internationaal gekend wordt.' Maar echt verrassen deed de minister met de mededeling dat zij zich in haar beleid, gericht op spreiding en aanpassing, liet inspireren door de strijd tegen de apartheid en het Zuid-Afrika van nu. 'Het is maar goed dat ze geen minister was toen de ANC-ers hier in de jaren zeventig en tachtig politiek asiel aanvroegen', aldus een van de toehoorders. Het applaus na haar toespraak was matig en er klonken geen *Viva's!* op.

40 Het Britse koninkrijk gaat akkoord met de onafhankelijkheid van Malawi.
jaar geleden:

ONDERSCHEIDEN

→ Samson Kambalu, de Malawiaanse kunstenaar die in 2000 enkele maanden in het atelier van de Amsterdamse Thami Mnyele Stichting werkte, heeft de *Decibel Visual Art Prize* gewonnen. De prijs wordt toegekend door de kunstraad van het British Museum in Londen. Kambalu maakte ondermeer naam met zijn *holy balls*, werken waarin bijbel en voetbal elkaar ontmoeten.

→ De Zuid-Afrikaan Jacques Pauw won in mei de John Manyarara prijs voor onderzoeksjournalistiek. De prijs, vernoemd naar een Zimbabwaanse radiojournalist, wordt toegekend door het Media Institute for Southern Africa (MISA) en gesponsord door NiZA. Pauw won met een aflevering van *Special Assignment*, een documentaire rubriek van de Zuid-Afrikaanse publieke omroep, waarin de gangen van drugsverslaafden en drugsdealers in zuidelijk Afrika worden onderzocht.

→ Gwen Lister, hoofdredacteur van het in Windhoek uitgegeven onafhankelijke dagblad *The Namibian*, heeft de *Courage in Journalism Award* gewonnen. De prijs wordt jaarlijks uitgereikt door de International Women's Media Foundation.

OVERLEDEN

→ De Zuid-Afrikaanse Harriet Matiwane stierf op 21 maart j.l. in Amsterdam op 56-jarige leeftijd. De zangeres 'deserteerde' in 1980 uit de musicalproductie *Ipi Tombi* en vroeg in Nederland politiek asiel aan. Tegen het stuk werd destijds fel geprotesteerd omdat de opvoering ervan werd gezien als een doorbreking van de culturele boycot tegen Zuid-Afrika. Matiwane begeleidde onder meer het Nederlandse CASA-koor en werkte als musicalactrice voor De Nieuw Amsterdam. Bovendien was ze een actief ondersteuner van de anti-apartheidsbeweging.

Het Beste Dames Detectivebureau van Botswana verovert de wereld

Het dagelijks leven van Mma Ram

EVELIEN GROENINK

Het beeld dat Mrs. Curtin van Afrika had voordat ze naar Botswana kwam, is 'een allegaartje van beelden, groot wild en de savanne en de Kilimanjaro die uit een wolk steekt (...) hongersnood en burgeroorlogen en halfnaakte kinderen met bolle buiken die in de camera staren, verstrikt in uitzichtloosheid.' Welk Afrika dat ook moge zijn, het is niet dat van Precious Ramotswe, een opgewekte, 'traditioneel gebouwde' vrouw, privé-detective van beroep, die vanuit haar eenkamerkantoorje misdaden en andere 'levensproblemen' in Botswana oplost – de verdwijning van Mrs. Curtins zoon, een ontwikkelingswerker, inbegrepen.

De Amerikaanse ambassade kan Michael Curtin niet vinden, maar Precious Ramotswe kan dat wel, want zij weet de weg in Botswana. Met haar witte minibus pendelt ze op en neer tussen de rosse buurt rondom de Gogo Handsome Man's Bar, het temidden van hutendorpjes

De boeken van Alexander McCall Smith

rond Mma Ramotswe zijn wereldwijd

een overweldigend succes.

De detectiveserie is onlangs ook in

Nederland gelanceerd. Hoe een Schotse

professor Afrika toegankelijk maakt voor

een internationaal lezerspubliek.

gelegen weeshuis van Mma Potokwani en de Tlokweng Road Speedy Motors van de eerbare garagehouder Mr. J.L.B. Matekoni, en praat ze met iedereen: van de onverantwoordelijke feestneus tot de gekwelde migrantarbeider die zich nachtmerrie-achtige voorstellingen maakt van wat zich thuis tijdens zijn afwezig-

heid afspeelt; van de mooie maar zelfzuchtige aspirant-Miss Botswana tot de vrouw die wel wil weten waar haar – ook al vermiste – man uithangt, maar hem niet zo heel erg mist: 'een beetje... maar ik heb veel te doen.'

De grote levensproblemen

Het Afrika van Precious Ramotswe is een gewone wereld met gewone mensen die, zoals iedereen, 'kennelijk' het verschil tussen goed en kwaad niet begrijpen, en die eerst uitvogelen wat voor hen het beste is en dat dan het goede noemen, zoals ze verzucht in de eerste bestseller die aan haar is gewijd, *Het geheim van de krokodil*. En dus zijn er uitvreter, egoïsten, oplichters, autodieven, religieuze fanaten en jaloerse liefdespartners, die misdaden en onrechtvaardigheden begaan die door Mma Ramotswe moeten worden opgelost: 'de grote levensproblemen', zoals ze het noemt. Want daar loopt iedereen overal en altijd tegenaan,

Na de boeken, de website en de fanclub nu de tour

In de voetsporen van Precious Ramotswe

DANIEL SOMERVILLE

Gaborone heeft inmiddels een Mma Ramotswe tour. Gids Tim Race van Africa Insight Tours voert de toerist door de Botswanaanse hoofdstad, langs 'Het Beste Dames Detectivebureau', en door Mochudi, het dorp waar Precious is opgegroeid.

Je kunt kiezen voor een halve dag; zo'n tochtje dekt alleen het eerste boek uit de serie, *Het geheim van de krokodil*. Voor de ware liefhebber van Mma Ramotswes avonturen is er een trip van een dag, die ook langs een paar verderaf gelegen plaatsen voert waar zij onderzoek heeft verricht; daar komt zelfs een bezoek aan een wildpark bij. Voor mijn weekend Gaborone koos ik voor het tochtje van een halve dag. We gaan eerst naar de Notwane. In deze rivier neemt in het eerste boek een krokodil een man te pakken op

het moment dat hij kopje onder gaat bij een doopceremonie. In de weekeinden worden in de rivier nog steeds mensen gedoopt, en ja, krokodillen zitten er ook. Dan nemen we een kijkje bij de spoorlijn waar de moeder van Precious Ramotswe om het leven kwam, en ook tragische spoorwegongelukken zijn in Botswana niet ongewoon. Eens in de zoveel tijd zetten de spoorwegen een advertentie in de krant waarin de mensen worden gemaand voorzichtig te zijn bij spoorwegovergangen – en beleefd worden verzocht

geen zelfmoord te plegen op het spoor, omdat zulks tot vertragingen leidt.

Heimwee

Helaas is veel van wat McCall Smith en zijn personages bekend zou voorkomen snel aan het ver-

otswe en Alexander McCall Smith

of dat nu is in het New York van Raymond Chandler, het Oxford van Inspector Morse of het Mochudi van Precious' goede, liefhebbende vader, de helaas veel te vroeg overleden mijnwerker Obed Ramotswe.

Roze bril

Je kunt aan niets merken dat de Precious Ramotswe-boeken zijn geschreven door een Schotse professor in medisch recht. Alexander McCall Smith – die in Zimbabwe werd geboren en een tijdje in Botswana woonde – is vermoedelijk nooit gehinderd door goede blanke bedoelingen en een westerse, activistische dan wel ontwikkelingshelpende, roze bril. Want wie beziel is door idealen, vol van woede over het onrecht in de wereld en begaan met het lot van hen aan de onderkant – gepersonifieerd in de bezitloze zwarte vrouw – heeft er moeite mee de arme zwarte samenleving te zien als een verzameling van aardige en minder aardige mensen, met 'levensproblemen' die ook wel eens niets met internationale uitbuiting van doen hebben. Maar het kan Precious Ramotswe niet schelen dat de jongen die in de

garage van Mr. J.L.B. Matekoni werkt een laag salaris verdient en weinig verdere opleidingskansen heeft. De jongen in kwestie is een vervelende, door zijn moeder verwend, meisjesjager, en daarmee uit. En Mr. J.L.B. Matekoni 'met wie iedereen wel zou willen trouwen', zo aardig en fatsoenlijk is hij, krijgt in een van de boeken een depressie die ook alweer niets met wereldonrecht heeft te maken, maar met zijn persoonlijkheid en levensgeschiedenis.

Armoede en verdriet

Het is tegelijkertijd ook weer niet zo dat er geen lijden, honger of armoede is in het Afrika van Precious Ramotswe. Integendeel: veel van de mensen om haar heen zijn arm en Ramotswe zelf heeft een vader die aan stoflong overleed (en een geschiedenis van armoede en verdriet (inclusief een mishandelende ex-echtgenoot en een dood kindje) achter zich. Er zijn weeskinderen en er heerst, zoals overal in Afrika, een gebrek aan fatsoenlijke vaders, zozeer zelfs dat in het weeshuis van Mma Potokwani een man werkt die officieel als vaderfiguur is aangesteld. Er zijn ambtenaren en kantoor- >

Alexander McCall Smith

FOTO: NICK DERSLEY

vaak rooibosstee drinkt in het President Hotel en rondhangt bij het Botswana Book Centre, zouden ze niet meer herkennen. Het leven is uit het eens zo bedrijvige, zij het kleine stadscentrum weggezogen sinds overal elders in de stad *malls* zijn gekomen, vol supermarkten, restaurants en bars van Zuid-Afrikaanse ketens. Het stadshart ligt er daardoor helaas een beetje moe en verlaten bij.

Gereneveerd

Twee belangrijke plekken in het Gaborone-deel van de rondrit zijn de plaats van 'Het Beste Dames Detectivebureau' zelf en het huis van Mma Ramotswe. Het is moeilijk precies de plek aan te wijzen waar haar bureau zou zijn gevestigd (je ziet tijdens de rondrit alleen de weg), maar over de plaats van haar huis op Zebra Way (Zebra Drive in de boeken) is

McCall Smith duidelijk. In dat huis woonde een vriend van de schrijver en hij zou er vele uren hebben doorgebracht. In het boek wordt het beschreven als zo'n typisch BHC-huis, van de Botswana Housing Corporation, maar het is een paar jaar geleden gerenoveerd en nu wat luxueuzer geworden dan Mma Ramotswe het heeft gekend. Zelfs haar favoriete bougainvillea's zijn weggehaald – hoewel haar lommerrijke tuin nog steeds bestaat, nu zelfs met als extra's een zwembad en een trampoline. Het huis is van de heer en mevrouw White, die het wel verrassend en ook leuk vinden om in zo'n beroemd huis te wonen. 'Op een dag stond een man het straatnaambordje te fotograferen', vertelt mevrouw White, 'dus ik vroeg of ik ergens mee kon helpen. Zo hoorde ik voor het eerst van deze boeken.' De

hele serie staat nu trots uitgesteld in hun woonkamer. Een stoet journalisten is al bij hen over de vloer geweest, maar als de belangstelling zo blijft stijgen, zal de bezoeker zich op den duur tevreden moeten stellen met een blik op de buitenkant.

Mochudi

Het hoogtepunt van de tour is het bezoek aan Mochudi. De gids gunt ons een fascinerende inblik in het leven van de inwoners van deze plaats. Hij heeft een op traditionele wijze versierd huis gevonden dat lijkt op het huis waar Mma Ramotswe met haar vader moet hebben gewoond. Dit huis is nu van een negentigjarige dame, die simpelweg bekend staat als *mosadi mogolo*, 'oude vrouw'. Zij onderhoudt haar huis en erf op de traditionele Tswana-manier, met geschilderde verfjnd versierde deurstij- >

dwijnen. Garages zoals Tlokweg Road Speedy Motors zie je niet meer in Gaborone; door de nieuwe wetgeving en door een toevloed van Zuid-Afrikaanse garages van de bekende merken hebben deze relaxte bedrijfjes hun deuren moeten sluiten. Ook het centrum, waar Mma Ramotswe

werkers die na jaren van blanke overheersing gewend zijn om braaf 'ja meneer' tegen de baas te zeggen en vervolgens 'niets te doen of te doen alsof ze maar iets doen' – mensen dus die je wel kunt vergeven, maar aan wie je als het erop aankomt toch weinig hebt. Het is juist vanwege het lijden van Afrika dat Mma Ramotswe heeft besloten om detective te worden, zo blijkt uit de passage waarin ze een vermist jongetje herenigt met zijn ouders. De vader huilt van vreugde, en zij ook: 'Ze huilde, ook om haar eigen kind, denkend aan het kleine handje dat in de hare had geknepen, zo vluchtig, het enige houvast in een vreemde wereld die veel te snel weggleed. Er was zoveel

lijden in Afrika dat de verleiding groot was om gewoon je schouders op te halen en weg te lopen. Maar dat kun je niet doen, dacht ze. Dat kun je gewoon niet doen.' En Precious Ramotswe gaat het lijden te lijf op haar manier: door het vermiste kind te vinden, en door te bedenken hoe ze de harteloze zwerver die het huishouden van een aardige buurtgenote aan het uitvreten is, zal gaan ontmaskeren.

Fanclub

Het beschrijven van Afrikanen als gewone individuen met een gewoon dagelijks leven en universele problemen van goed en kwaad, is natuurlijk op zich niet nieuw. Afrikaanse

auteurs doen dat al jaren, maar Zakes Mda en Chinua Achebe zijn nooit zo gefêteerd als nu McCall Smith, met prijzen en cocktailparty's wereldwijd ('De avond was zo vol glitter dat ik denk dat ik maar een zonnebril ga

kopen', zei hij na een zo'n gelegenheid, zelf nog steeds wat beduusd); Precious Ramotswe heeft zelfs een fanclub in New York. Had de blanke wereld een McCall Smith nodig om Afrika, en de 'grote levensproblemen' in Afrika, toegankelijk te maken voor een internationaal lezerspubliek en het beeld van Mrs. Curtin (dat, hoe je het ook wendt of keert, ook door bijvoorbeeld J.M. Coetzee wordt uitgedragen) te doorbreken? Het lijkt er wel op. Natuurlijk is een belangrijk deel van het succes van de Ramotswe-boeken ook te danken aan de meesterlijke keuze die McCall maakte voor het detectiveformaat. Levensproblemen rondom goed en kwaad vallen heel goed te behandelen in spannende verhalen over wie iets verkeerd gedaan heeft en waarom. Om dan het speurwerk te laten verrichten door een opgewekte, gewetensvolle vrouw van traditionele bouw in Botswana, is een trouwvulle waarvoor McCall Smith internationaal applaus verdient. En bovendien is er zijn stijl: eenvoudig maar *to the point*, er staat geen woord te veel in maar ook geen woord te weinig.

Blanke overheersing

Leve Precious Ramotswe dus, en leve de Schotse professor die haar tot leven bracht in het Westen en ook in Afrika zelf: de boeken

FOTO: NICK DERSLEY

len en fraaie symmetrische patronen van koeienmest op de vloer van het erf. Ook zij voelt zich geveild door de belangstelling van de media, maar de boeken heeft zij nog niet gelezen.

Vermakelijk

Volgens mevrouw White bespeuren veel *expats* iets neerbuigends in de boeken, maar Chief Linchwe II zou de boeken en de plotselinge belangstelling voor zijn dorp 'wel vermakelijk' vinden. Hij staat sinds zijn kroning in 1959, als derde

Chief, aan het hoofd van de Bakgatla, de stam die zijn thuisbasis heeft in Mochudi. Ten tijde van de regering-Nixon was hij ambassadeur in de VS, tegenwoordig leidt hij zijn volk vanuit een bescheiden huis, op de heuvel waar ook de Bakgatla National School staat. Hier zou Precious Ramotswe op hebben gezeten.

Maar bezoekers worden verondersteld eerst de Kgotla aan te doen, de centrale vergaderplaats waar de plaatselijke zaken worden behandeld, recht wordt gesproken bij

kleine overtredingen en schulden worden afgedaan. Veel betalingen worden verricht in vee, dat geduldig in de kraal naast de Kgotla staat te wachten. Alle vergaderingen kunnen door iedereen worden bijgewoond. Het Kgotla-systeem staat in feite aan de basis van de Botswanaanse democratie. Het traditionele leven hier rijmde uitstekend met democratisch bestuur. Dat zou verklaren waarom midden jaren zestig de overgang naar de onafhankelijkheid in Botswana zo kalm kon verlopen. In de kraal liggen ook de voorgangers van Chief Linchwe II begraven, Linchwe I en Molefe. Dit is voor een leider de meest prestigieuze laatste rustplaats, onder de mest en de pootafdrukken van het vee, dat vanouds zo'n centrale plaats inneemt in het leven en de voorspoed van dit land.

Onverzettelijk

De tocht gaat verder, naar een hoek in Mochudi waar McCall Smith een vrouw tegen het lijf zou zijn gelopen met een zo vasthoudend en onverzettelijk karakter, dat hij later Mma Ramotswe op haar heeft gebaseerd. Het verhaal wil dat een vrouw hem op deze hoek een kip probeerde te verkopen. Hij sloeg dat af en zei dat hij niet zou weten wat hij met een levende kip moest. Waarop de vrouw het beest de nek omdraaide en de onderhandelingen heropende. Je krijgt ook de Nederduits Gereformeerde Kerk te zien, gebouwd met het geld van dorpelingen die naar Johannesburg werden gestuurd om in de mijnen te werken, zoals ook het lot was van Precious' vader, Obed Ramotswe. Het Mochudi-gedeelte wordt afgesloten met een lunch in Borakanelo Restaurant.

heeft dat de diamanten aan het buitenland worden uitverkocht, en dat dat toch niet waar kan zijn, want dat hij toch zeker een goede, verstandige man is die zo'n ontwikkeling nooit zou toelaten? Want 'als je mensen kunt laten nadenken over wat ze hebben gedaan, dan veranderen ze soms, een beetje', verklaart Mma Ramotswe zelf op de aan haar gewijde website. 'Dat is de enige manier.' •

www.randomhouse.com/features/mccallsmith/ask.html

Verschenen bij Uitgeverij Luitingh – Sijthoff B.V., Amsterdam:
Het geheim van de krokodil (The No. 1 Ladies' Detective Agency), € 12,50.
Tranen van de giraffe (Tears of the Giraffe), € 12,50.

In oktober verschijnen:
Goede zeden voor mooie meisjes (Morality for Beautiful Girls)
De Kalahari avondschoon (The Kalahari Typing School for Men)

worden daar eveneens alom gelezen en geprezen, al vroeg de Zuid-Afrikaanse *Star* zich recentelijk wat zeurderig af of de serie wel tot de literatuur behoort. Waarom stelt men die vraag nooit bij werken van Coetzee of Nadime Gordimer?

Alleen wil ik wel graag dat McCall Smith nog eens een boek schrijft waarin Mma Ramotswe een heuse activist (van welke kleur dan ook) tegenkomt, die haar voorhoudt dat blanke overheersing wel degelijk nog steeds bestaat,

ook in Botswana; dat de Botswaanse diamanten waar zij zo trots op is nog steeds ruw geëxporteerd worden naar geïndustrialiseerde landen en dat ze op een gegeven moment op zullen zijn; dat je in Botswana nog steeds weinig of niets kunt kopen dat in het land zelf is gemaakt. Maar ik denk dat ze dan met een buurman of -vrouw op de proppen zal komen die juist bezig is een diamantslijperij te openen. Of dat ze naar de manager van De Beers toestapt, en hem zegt dat ze gehoord

Race vindt dit het beste restaurant van Botswana. Als je ziet in wat voor gigantische porties hier traditionele gerechten worden geserveerd, kan ik begrijpen hoe hij daarbij komt. Volgegeten met runderstoofpot en maïspap keren we naar Gaborone terug om thee te drinken in het President Hotel, een passende afsluiting van onze speurtocht naar het leven van Mma Ramotswe. Hier immers brengt zij heel wat uren door, nadenkend over haar zaken, uitkijkend over het centrale plein van de stad. Het heeft beslist zijn voordelen om een bezoek aan Gaborone op te hangen aan het ontdekken van Mma Ramotswe's leven. De stad mag dan niet meer zijn wat het geweest is, het heeft nog steeds de nodige charme, en er vallen genoeg rustige, simpele genoegens te beleven. Als je maar weet waar je moet kijken. •

Boeken nog niet in het Setswana

De Mma Ramotswe-boeken zijn inmiddels in zeventien talen vertaald, maar opvallend genoeg zit Setswana daar niet bij. Zo zijn veel Batswana, zoals de bewoners van Botswana worden genoemd, niet op de hoogte van de boeken waardoor hun land zo in de belangstelling staat. Setswansprekers zullen zich wel wat storen aan de licht verhaspelde namen die McCall Smith zich veroorlooft omdat hij naar niemand in het bijzonder een beschuldigende vinger wil uitsteken. Voor degenen die thuis zijn in de taal slaan die verhaspelingen nergens op; zulke namen klinken vreemd voor de Batswana.

Info tour: africainsight@hotmail.com

met:

Ato Quayson, hoofd van het Afrika Instituut van de Universiteit van Cambridge en literatuurcriticus. Hij groeide op in Ghana, Nigeria en Brazilië. In Europa bestudeerde Quayson de vijftiende eeuwse Renaissance.

Het behekste landschap van

EVELIEN GROENINK

'Het huis waar een misdaad heeft plaatsgevonden, is niet meer hetzelfde huis.

Wat je daar gezien hebt, is er nog steeds. Dat ding wacht op je.' Dit citaat uit

***Beloved* van Toni Morrison drukt voor Ato Quayson uit wat er aan de hand is**

met Afrika. 'Net als het slachtoffer raakt de omgeving waarin een pijnlijke

gebeurtenis heeft plaatsgevonden beschadigd. Het trauma infecteert alles.

Je kunt niet meer met onbevangen ogen naar het landschap of zelfs naar je

buurman kijken. Als je een folteraar bekijkt, voel je jezelf weer als de gefolterde,

en andersom.'

Dit geïnfecteerde – in zijn eigen woorden 'behekste' – landschap is het Afrika van Ato Quayson, op bezoek in Zuid-Afrika omdat hij het proces rondom de Commissie van Waarheid en de interpretatie ervan door Zuid-Afrikaanse schrijvers bestudeert. Literatuurcriticus noemt hij zichzelf en hij beschouwt de literatuur, het schrijven en vertellen over de geschiedenis van Afrika, als een mogelijkheid om de traumatische geschiedenis van het continent te helen. 'Hoe uit ons trauma zich in onze verhalen en hoe kunnen die verhalen ons helpen om vooruit te komen? Een Zuid-Afrikaanse man vertelde me gisteren dat het blanke regime in 1984 alle scholen in zijn provincie had gesloten. Zijn ontwikkeling werd verminkt, zijn bestaan werd kortgesloten. Hoe moet hij verder?'

Is deze man een metafoor voor Afrika?

Zeker. We zijn allemaal op zoek naar ontwikkeling maar weten vaak niet waar we die moeten zoeken. Een uitsluitend Afrikaanse ontwikkeling bestaat niet, daarvoor zijn er te veel invloeden van buitenaf. We moeten dus wel modellen lenen van elders. Tot nu toe richtten we ons op het Westen, dat was het model.

Maar ook dat is een traumatisch gegeven. De antikoloniale strijd ging er immers om de westerse overheersers eruit te gooien. En daarna gingen we ze nadoen. Ik ben daar niet tegen, al vind ik dat we ook naar andere modellen – Brazilië, India – moeten kijken. Maar het gaat mij erom dat we gaan begrijpen wie we zijn, wat we doen en waarom.

Dat is dus niet altijd zo geweest? Tijdens de antikoloniale bevrijdingsstrijd dachten de vrijheidsstrijders toch waarschijnlijk wel dat ze wisten wat ze deden?

Ik kom uit Ghana, onze bevrijdingsstrijd volgde het model van de Cubaanse revolutie. Maar tegelijkertijd was er het verlangen om 'modern' te zijn en het summum van 'modern' was natuurlijk het Westen. We combineerden dus de idealen van het socialisme, inclusief de retoriek, de sterke leiders en het gebrek aan democratische principes, met dat moderne model. We wilden steden met flatgebouwen hebben en allemaal, of in ieder geval de elite, een auto, een telefoon en modieuze pakken. Er ontstond een kunstmatige parallelle elite-samenleving die niets te maken had met de realiteit van het land en ook weinig meer met het oorspronkelijke model.

Het was een corrupt instituut. De leiders ervan zijn wel vergeleken met een hongriger katje dat in een emmer melk wordt gegooid en zich halfziek drinkt.

Daarmee beschrijft u opnieuw een trauma. Sterke leiders, retoriek, een fixatie op materiële zaken. Dat duidt op innerlijke onzekerheid.

Absoluut. Er wordt de laatste tijd ook veel gesproken over de 'crisis van de mannelijkheid' in Afrika, het resultaat van eeuwenlange vernedering waarvan vooral mannen een deuk in hun ego hebben opgelopen. Na de onafhankelijkheid bouwden onze leiders een gigantisch en monstrueus regeringsgebouw: State House. De architectuur ervan was zo fallisch als wat en natuurlijk was het een volkomen onpraktisch instituut. De liften en andere voorzieningen gaven het al gauw op en dingen die kapot gingen konden niet worden vervangen. Het is nu een ruïne. Afrika is bezaaid met voorbeelden van zulke culturele en sociale trauma's.

U heeft in Zuid-Afrika zowel de anti-apartheidsstrijd als de Commissie van Waarheid bestudeerd: welke rol kunnen deze ervaringen spelen voor de rest van Afrika?

De anti-apartheidsstrijd is deel van het Afrikaanse bewustzijn, het is iets dat onze identiteit als Afrikanen mede bepaalt. Ik bracht mijn schooljeugd door in Nigeria en herinner me heel goed hoe we geld inzamelden voor het ANC – dat gebeurde op alle scholen in Nigeria – en hoe we wekelijks in de klas baden voor de vrijlating van Mandela. Maar Zuid-Afrika moet weer deel worden van Afrika. Dat is niet eenvoudig. Het is nog steeds het rijkste land van dit continent, economisch nog altijd erg blank, en er is vijandigheid tussen Zuid-Afrikanen en Afrikanen die naar Zuid-Afrika willen komen om er te werken. Ik neem het Zuid-Afrika overigens niet kwalijk dat het de grenzen niet >

Ato Quayson

*Mensen, zeker
getraumatiseerde
mensen, hebben een plek
nodig. Het gebrek aan
een eigen plek gaat ook
vaak aan geweld en
trauma vooraf; het is er
een motief voor.*

opengooit. Geen enkel land laat ongelimiteerd mensen binnen. Zolang we maar met elkaar blijven praten. In Afrika blijven de dingen nog vaak ongezegd, en zelfs onbedacht, omdat ze vaak zo pijnlijk zijn. Daarom is het voorbeeld van het Zuid-Afrikaanse waarheidsproces zo belangrijk.

Heeft de Waarheidscommissie afdoende afgerekend met het Zuid-Afrikaanse trauma?

Nee, voor een nationale verwerking is veel meer nodig dan een commissie die de verhalen van een aantal individuen boekstaft. Het proces heeft Zuid-Afrika geholpen een land te worden waarin blank en zwart als gelijkwaardige burgers samenleven en dat is een geweldig resultaat. Maar iedereen is slachtoffer, dader of zelfs allebei. Er zijn zoveel mensen die misschien persoonlijk niet zijn gemarteld maar wel beschadigd zijn door het leed van slachtoffers in hun omgeving. Er zijn zoveel mensen die geprofiteerd hebben van de apartheid en dat niet willen weten. Er zijn zoveel mensen die hun slachtofferschap van zich af hebben willen schudden door –binnen een andere context – dader te worden. Hoe kunnen we, ook cultureel, een weg uit het moeras van het trauma vinden, dat is de vraag. Ook de schrijvers worstelen daarmee; boeken als *Disgrace* van J.M. Coetzee en *Bitter Fruit* van Achmat Dangor beschrijven mensen die vastzitten in hun verleden.

Je ziet in Zuid-Afrika na 1994, en nog steeds, een explosie van huishelijk geweld. Vrouwen- en kindermishandeling, verkrachting...

Dat is nu het grootste probleem van Zuid-Afrika. Geweld verkeert altijd in geweld. Het zal vele generaties duren en er zullen nog veel tranen vloeien. We moeten door een proces heen waarin iedereen met zijn stukje geschiedenis naar voren komt. Ik hoop dat de schrijvers in dat proces een rol zullen spelen. Zuid-Afrika heeft op dit moment sociaal en politiek maar één instrument voor het rechtzetten van de ellende van het verleden: positieve actie. Het is lang niet genoeg. Al is het overigens wel belangrijk dat mensen een baan vinden. Heel simpel, een baan. Jezelf verwezenlijken, sociaal nuttig voelen, is een medicijn tegen frustratie en agressie.

FOTO: CARL COLLISON

Dus verkrachters en mannen die mishandelen moeten gewoon aan het werk?

Lacht: Geef ze een baan en er zal vrede heersen in elk huishouden! Maar het principe gaat ook op voor vrouwen. Ook zij worden agressief en zeurderig als ze zich gefrustreerd voelen. Vaak zie je dat ze als *controlfreaks* het huishouden gaan bestieren. Dus de positieve actie, het scheppen van mogelijkheden voor zelfverwezenlijking, moet net zo goed voor vrouwen gelden.

Tegelijkertijd pleit u dus voor nationale culturele geschiedschrijving. De schrijvers hebben wat u betreft een zware taak: de verhalen van iedereen opschrijven en geen enkel trauma onbesproken laten.

Het sleutelbegrip is inderdaad ‘alles bespreekbaar maken’. Ik zeg niet dat verhalen kritiekloos als geschiedenis moeten worden beschouwd, al moeten verhalen van slachtoffers altijd behoedzaam en met respect worden behandeld. Maar ervaringen zijn hoe dan ook altijd gekleurd. Daarom kun je pas tot een volledige geschiedschrijving, en daarmee tot een verbreking van het zwijgen komen, als alle ervaringen en alle kleuren aan bod zijn gekomen.

Françoise Verges, uw Londense collega, heeft de psychologie bestudeerd van groepen die andere groepen uitmoorden, zoals in Rwanda is gebeurd. Er zijn hele gebieden waar geen vrouw niet is verkracht, waar in elke familie letterlijk verminingen heeft opgelopen. Kan een cultureel project ‘nationale geschiedschrijving’ dergelijke trauma’s wel helen?

Nogmaals, we hebben inspanningen op alle gebieden te leveren, niet alleen cultureel. Het opbouwen van een natie, sociaal en economisch, is cruciaal. Als je over jezelf en je pijnlijke geschiedenis spreekt, in welk verband spreek je dan? Bij welke groep hoor je thuis, waar is dat thuis? Mensen, zeker getraumatiseerde mensen, hebben een plek nodig. Het gebrek aan een eigen plek gaat ook vaak aan geweld en trauma vooraf; het is er een motief voor. Françoise Verges spreekt over het fenomeen van de groep die zich tekortgedaan voelt en zich daarom zelf eerst een identiteit en een gebied toebedeelt en vervolgens alle anderen van dat gebied afgooit of uitmoordt. Dat is een beeld dat voor heel Afrika geldt, waar zoveel groepen tekort zijn gedaan of dat althans zo voelen. De meeste grenzen op ons continent zijn immers kunstmatig vastgesteld door koloniale machten.

In de DRC is er een religieuze groep die zichzelf als een soort super-Congolezen beschouwt en van mening is dat heel de DRC en delen van Congo-Brazzaville, Angola en Gabon aan deze ‘echte Congolezen’ toebehoren. En dat alle niet-Congolezen inferieur zijn en weg of dood moeten. Naar ons huidige begrip een soort nazi’s dus, maar zo kwamen in het westen in de Middeleeuwen vele natiestaten tot stand.

Het zou een interessante en leerzame oefening zijn om alle verwickelingen rondom het ontstaan van de natiestaat in verschillende tijdperken van de geschiedenis naast elkaar te leggen. Dat zouden Afrikaanse intellectuelen eens moeten doen. De Middeleeuwers met hun stammen en gebiedsoorlogen, de nazi’s, de

Zivilcourage

MARJA VUIJSJE

Basken, de Serviërs, de Bosniërs en ga zo maar door. Misschien kunnen we praktische lessen trekken uit zo'n oefening. Maar uiteindelijk draait alles om de verdeling van rijkdommen. Wanneer een groep mensen het gevoel krijgt dat hun gebied door een zeker machtscentrum wordt geëxploiteerd zonder dat ze er iets voor terugkrijgen, krijg je onafhankelijkheids-, of etnische oorlogen: strijd voor het zelf, de eigen plek, de eigen bezittingen. In de Niger Delta zijn er opstandelingen van verschillende etnische groepen die gemotiveerd worden door een begrijpelijke wens om de olie-inkomsten uit hun gebied voor hun eigen ontwikkeling te besteden. Maar moet je dan van elk oliedorpje een land maken? Dat kan niet. De grenzen zijn kunstmatig en raar, en staan aan de wieg van vele problemen, maar je kunt ze niet opnieuw gaan trekken. Dat zou alleen maar nog meer geweld opleveren. We moeten roeien met de riemen die we hebben. Eerlijke verdeling van inkomsten en fatsoenlijk regeren, dat is de enige oplossing.

Het Westen maakt alle ontwikkelingshulp tegenwoordig ondergeschikt aan good governance van de ontwikkelende landen. Zet dat zoden aan de dijk? Of denken Afrikanen dat Bush en Blair eerst maar eens naar zichzelf moeten kijken?

Licht: Ik denk niet dat er nog een westers land is dat als rolmodel van *good governance* kan dienen. Je hoeft maar naar het Italië van Berlusconi te kijken, of naar het oorlogszuchtige optreden van de VS en hun bondgenoten, om te weten dat dat niet waar is. Wat niet wegneemt dat de Afrikaanse staten nog steeds veel zwakker zijn dan westerse, en de controlemechanismen op Afrikaanse bestuurders dus ook. Onze leiders hoeven over het algemeen nog steeds minder rekenschap af te leggen aan de kiezers dan in westerse landen, wat het risico van corruptie enorm vergroot. En het is heel moeilijk om wat dan ook te regelen in een land dat structureel op instorten staat. Daarom paart Nepal financiële injecties aan stappen om de staat zelf sterker te maken. Ik heb vertrouwen in dat proces. Samen met een cultureel debat zal dat uiteindelijk leiden tot een herdefiniëring van Afrika, tot het vinden van onze eigen weg •

In de Shaffyzaal van Felix Meritis was het na de voorvertoning van de documentaire 'De donkere kamer van Weinberg' even stil. Allemaal waren we onder de indruk van de kleine jiddische man die de geschiedenis is ingegaan als hoffotograaf van het ANC. Hij groeide op in Letland, als zoon van een talmoedgeleerde. In 1929 – toen het antisemitisme in die Baltische staat weer eens gemeen opspeelde – kwam hij naar Zuid-Afrika. Hij portretteerde er niet alleen ANC-leiders als Mandela en Sisulu, ook maakte hij ontelbare foto's die duidelijk maken hoe zwarte Zuid-Afrikanen leefden onder het apartheidsregime. In de documentaire hadden we gezien hoe Mandela zelf de loftrompet over hem stak, want: 'Hij was een van de weinige blanken die zich identificeerden met het onderdrukte volk van Zuid-Afrika.' De prijs die Weinberg betaalde voor zijn politieke keuze was niet gering. Huisarrest, gevangenschap, ballingschap, aanslagen op bevriende geestverwanten; Weinberg maakte het allemaal mee voordat hij in 1981 in Tanzania overleed.

Terwijl menigeen in het Amsterdamse filmzaaltje nog een brokje ontroering zat weg te slikken, begon Michaël Zeeman ons warm te maken voor Het Debat. Zivilcourage was het gespreksonderwerp. Onder Zeemans leiding bogen rabbijn Awraham Soetendorp en NIZA-voorzitter Coen Stork zich over de vraag wat dat eigenlijk is en of er algemeen geldende uitspraken zijn te doen over 'de moed van de enkeling die alles op het spel zet voor een ideaal'. Eli Weinberg was zo iemand, maar ook andere voorbeelden lieten aan duidelijkheid niets te wensen over. Stork zette meteen hoog in met de Duitse graaf Von Staufenberg, die in juli 1944 werd geëxecuteerd nadat hij leiding had gegeven aan de mislukte aanslag op het leven Adolf Hitler. Soetendorp bracht een hommage aan zijn onderduikmoeder. 'Zonder haar', zei hij met gepaste emotie, 'had ik hier niet gezeten.'

Maar wat maakt iemand tot een Zivilcouragist? Neem Weinberg. Had zijn joods-zijn er iets mee te maken dat hij zich zo druk had gemaakt over het lot van de zwarte Zuid-Afrikanen?, vroeg Zeeman. Per slot van rekening was er onder de blanken die zich destijds bij het ANC aansloten een onevenredig groot aantal joden. Stork wist het nog niet zo net. Als Nederlands ambassadeur in Zuid-Afrika had hij begin jaren zestig het Rivonia-proces meegemaakt, waarin Mandela en zeven andere anti-apartheidsstrijders tot jarenlange opsluiting op Robbeneiland werden veroordeeld. 'Joden stonden toen lijnrecht tegenover elkaar', aldus Stork. 'De aanklager was een orthodoxe jood die probeerde er een zuiver politiek proces van te maken. Aan de andere kant zaten er in het verdedigingsteam van Mandela c.s. veel joodse advocaten.' Welke conclusie je daaruit moet trekken? Stork wist het niet.

Het was Soetendorp die over de toestand in het Midden-Oosten begon. Even leek het erop dat de VN-conferentie van een paar jaar geleden in Zuid-Afrika ter sprake zou komen, waarin het zionisme werd neergezet als pure apartheids-ideologie en de leuzen die verschillende NGO's hanteerden gemeen roken naar het antisemitisme waarvoor Weinberg destijds Letland verliet. Maar nee. De liberale rabbijn sprak zijn zorg uit over het ontbreken van Zivilcourage in Israël/Palestina. Want de groep Israëliërs en Palestijnen die ijveren voor vrede is erg klein geworden.

Na een zoektocht naar het diepste wezen van de Zivilcouragist, was de conclusie ontmoedigend. Slechts weinigen ontpoppen zich als het erop aankomt als moedige burgers 'die niet weg willen kijken'. En met de meesten loopt het niet goed af. Tegenover een paar grote namen die de geschiedenisboekjes haalden, staan er velen die naamloos ten onder gingen.

Wel opmerkelijk trouwens, vond Stork, dat we voor het Duitse Zivilcourage geen goed Nederlands woord hebben.

'MUGABE HEEFT DE IDEOLOGISCHE OORLOG GEWONNEN'

MARNIX DE BRUYNE

Rutendo Hadebe van de koepelorganisatie *Crisis in Zimbabwe Coalition* en Arnold Tsunga van *Lawyers for Human Rights in Zimbabwe* kijken bedenkelijk. 'Als we jou vertellen wat onze tactiek wordt de komende maanden en jij schrijft dat op, dan weten we zeker dat de regering ons zal dwarsbomen', zegt Hadebe. De twee zitten in een restaurant in Amsterdam, met nog een twaalfal leden van het Zimbabweanse maatschappelijke middenveld tijdens een afsluitend diner na een ontmoeting met vertegenwoordigers van NiZA en andere Europese (hulp)organisaties. Het was een bijzondere vergadering: de Zimbabweanen spraken elkaar weer eens zonder angst voor de politie te hoeven hebben en ontmoetten, soms voor het eerst, hun Europese geestverwanten. Omdat journalisten niet werden toegelaten, durfde iedereen vrijuit te spreken. Er vielen harde woorden, van de ene groep die vond dat de andere zich meer had moeten laten gelden in Zimbabwe, dat ze mogelijkheden onbenut lieten in de strijd tegen de repressie. Maar details over twistpunten en afspraken geven Hadebe en Tsunga niet. Eén conclusie wil Hadebe wel kwijt. 'We zijn er meer dan ooit van overtuigd dat we als maatschappelijk middenveld een eenheid moeten zien te bereiken.'

Fraude

Juist die eenheid is verder weg dan ooit. Begin 2000 was de euforie over de eigen macht op het toppunt, toen dankzij een massale campagne van verenigde burgerorganisaties president Mugabe 'zijn' referendum over een grondwetswijziging verloor. Bij de parlementsverkiezingen dat jaar trokken honderden vrijwilligers het land in om de Zimbabweanen voor te lichten over de verkiezingsprocedure. De uit de vakbeweging voortgekomen Beweging voor Democratische Verandering (MDC) won vele zetels. Maar dankzij repressie en fraude op een schaal die niemand had verwacht kreeg de partij geen meerderheid. Bij de presidentsverkiezingen van 2002 herhaalde dit scenario zich. Kort hierna erkende MDC-leider Morgan Tsvangirai dat er geen 'plan B' was, een strategie voor wat te doen als de verkiezingen werden verloren. Inmiddels wordt ook de MDC, die nu bijna vier jaar in het parlement zit, gekenmerkt door mannetjesmakerij en gebrek aan transparantie. Onder burgeractivisten is het begrip voor de partij, wier leden doelwit zijn van laster, geweld en vernederingen, nog altijd groot – veel groter dan de wrevel over gebleken feilbaarheid. Toch wordt de afstand tussen de niet-gouvernementele organisaties en de MDC meer benadrukt dan ooit.

Maar hoe zit het met de buitenparlementaire oppositie? Had zij meer kunnen doen om het tij te keren? Tsunga en Hadebe kijken meewarig.

De Zimbabweanse burgeractivisten zetten zich in voor democratie, mensenrechten ontwikkeling. Maar die doelen zijn de laatste vier jaar alleen maar verder uit beeld verdwenen, terwijl de greep van president Mugabe's Zanu-PF op de maatschappij steeds machtiger is geworden. Wat nu? 'We moeten proberen de regering voor te blijven.'

Ze noemen de recente verscherping van de wet op openbare orde: je kunt drie weken worden opgesloten, zonder aanklacht of vrijlating op borgtocht. Ze noemen de 'harde' repressie: de verkrachting van landarbeiders op het landgoed van MDC-parlementslid Roy Bennet en de moord op een van hen, op 8 februari, door het leger. Ze noemen de psychologische oorlogvoering: hoe Mugabe onlangs verklaarde dat met sommige MDC-leiders nog wel te praten viel, Welshman Ncube bijvoorbeeld. De secretaris-generaal van de MDC moest vervolgens in alle toonaarden ontkennen het met Zanu-PF op een akkoordje te willen gooien. Ze noemen een recente

campagne tegen corruptie: de arrestaties van wat lagere Zanu-goden geven sommige Zimbabweanen het gevoel dat de regering iets doet tegen wetsovertreders. 'De regering heeft een duidelijke strategie, die succes heeft', verzucht Hadebe. 'Wij reageren slechts, terwijl we de regering juist een stap voor zouden moeten zijn. We zijn niet pro-actief genoeg.' Hoe dat dan zou moeten? Een pasklaar antwoord heeft ze niet. Beter informatievoorziening, oppert ze.

Vakbeweging

Van de vakbeweging ZCTU, die Tsvangirai voortbracht en met succes nationale stakingen organiseerde, is niet veel te verwachten. Een vertegenwoordiger van de Zuid-Afrikaanse vakbeweging COSATU, die vaak contact heeft met de Zimbabweanse evenknie, vertelt hoe slecht de ZCTU is georganiseerd. Faxen worden niet beantwoord, fondsen raken zoek en op veel plekken zitten regeringsinformanten. 'Het is triest. Het herinnert me aan hoe slecht we in Zuid-Afrika in de jaren zestig waren georganiseerd. Het kostte ons dertig jaar om daaruit te komen.'

Timothy Kondo, senior education officer bij de ZCTU, reageert gelaten op deze kritiek. 'COSATU snapt niet hoe moeilijk het ons wordt gemaakt. Eén miljoen Zimbabweanen is naar het buitenland gevlucht, onder wie veel ZCTU-kader. Twee miljoen ZCTU-leden zijn door de economische crisis werkloos – en dus invloedloos – geworden. Als de bond een vergadering in een bedrijf wil houden, krijgt de werkgever opdracht van de geheime dienst dit tegen te houden.' Kondo zelf werd de afgelopen twee jaar drie keer gearresteerd en kort vastgehouden. De grootste belemmering voor burgeractivisten om iets te doen, is volgens hem de cultuur van angst die de regering creëert. Voornaamste werktuig daarvoor zijn de *green bombers*, de in legergroen uitgeruste jongeren die in zes kampen in het hele land een soort militaire training krijgen. Officieel is het 'sociale dienstplicht' en horen de jongeren er een vak te leren. In de praktijk worden ze gedrield en geheersenspoeld en leren ze geweld toe te passen tegen opposi-

Een tussentijdse verkiezing op 18 mei in het district Lupane, in Matabeleland, lijkt de analyse van Win te bevestigen. In 2002 kreeg de MDC hier nog 14.000 stemmen, Zanu-PF 3000. Op 18 mei dit jaar claimde Zanu-PF de overwinning met 10.069 stemmen, tegen 9.816 stemmen voor MDC. Ondanks de crisis en de angst, normaliter redenen voor apathie onder kiezers, zouden er bijna drieduizend mensen meer hebben gestemd dan in 2002.

De verkiezing was nodig door het overlijden van MDC-parlementslid David Mpala. In 2002 was hij ontvoerd en in elkaar geslagen door 'oorlogsveteranen' en *green bombers*: hevig bloedend aan hoofd en buik – zijn ingewanden waren opengesneden – werd hij gevonden. Volgens familieleden is hij nooit goed hersteld van het geweld, wat ze zien als de oorzaak van zijn overlijden op 4 februari dit jaar.

FOTO: AP PHOTO

tieaanhangers. Marteling, verkrachting en moord blijken tot de trainingsdoelen te horen, toonde een BBC-documentaire die eind mei te zien was in Avro's Netwerk. 'Inmiddels zijn veertigduizend jongeren zo getraind. Wie niet naar een trainingskamp is geweest, mag niet verder studeren.'

Boycotten

Als iets de burgeractivisten verdeelt, is het wel de vraag of de MDC de parlementsverkiezingen van 2005 moet boycotten. Volgens Kondo mag dat onder geen beding. 'Dat zou de regering slechts een excuus geven om te zeggen dat de MDC geen aanhang meer heeft. De internationale gemeenschap moet ervoor zorgen dat de verkiezingen dit keer eerlijk verlopen.' Everjoyce Win, 'zeg maar: genderactivist' uit Harare, en in Amsterdam voor het Amnesty filmfestival waar ze een documentaire over verkrachtingen in Zimbabwe toelicht, is juist voorstander van een boycot. 'Elk vertrouwen in het formele systeem is misplaatst. Zanu-PF beslist straks gewoon hoeveel zetels de MDC mag winnen. De MDC mag van geluk spreken als ze straks zeven van de ruim vijftig zetels overhoudt.' Maar ook zonder die fraude zouden de verkiezingen geen gelopen race zijn. 'Veel Zimbabweanen steunen Mugabe oprecht. De eerste tien jaar van zijn regering heeft hij veel voor het volk gedaan, meer dan Mandela voor armen in Zuid-Afrika. Vergeet ook niet dat Zanu-PF niet zomaar een partij is. De partij is in elke porie van de maat-

schappij doorgedrongen, zoals de communistische partij in China. Als je een vergadering belegt in een klein dorp over het slaan van een put, staat er altijd iemand op die vraagt hoe we dat op de Zanu-manier kunnen doen. Ik heb dat vaak genoeg meegemaakt.'

Net als Kondo vindt Win de houding van het buitenland tegenover Zimbabwe cruciaal, vooral van Zuid-Afrika. Maar juist daar ging het al vroeg mis. 'We hebben de rol die ras nog altijd speelt in Zuid-Afrika totaal onderschat. Door de 'raskaart' te spelen en MDC als een lakei van de kolonialen af te schilderen, kreeg Mugabe Zuid-Afrika achter zich. Zanu-PF heeft de ideologische oorlog gewonnen. Daarom is de steun aan Zimbabwe van mensen als DA-leider Tony Leon of de Britse regering een deel van ons probleem geworden. Soms zou je willen dat ze hun mond houden.'

Win leidde vorig jaar een delegatie naar Zuid-Afrika om aandacht te vragen voor het geweld in Zimbabwe. 'We besloten niet met politici te praten, maar direct naar Soweto te gaan. Onze vrouwen vertelden daar over de verkrachtingen. Het was emotioneel en indrukwekkend.' Win beseft dat het contact met eenvoudige ANC-stemmers zich niet snel zal vertalen in druk op de regering haar Zimbabwe-standpunt te herzien. 'Maar voor ons was het erg belangrijk. Het stilzwijgen in de buurlanden over wat ons in Zimbabwe overkomt, is zó pijnlijk, dat het een enorme steun was dat die Zuid-Afrikaanse vrouwen tegen ons zeiden: We geloven jullie.' •

Moordverhaal in Morija

Speurtocht voor rei

MARIEKE VAN TWILLERT

Mysterie, schuld en opoffering in Morija, de oudste missiepost van Lesotho. Hier werd in 1920 de zendeling Edouard Jacottet met zijn familie vermoord. De moderne reiziger kan het drama herbeleven.

Edouard Jacottet valt na het middagen kermend neer. 's Avonds is de Frans-Zwitserse zendeling dood; er zat een fatale dosis arsenicum in de soep. De politie pakt drie verdachten op: twee dochters en een collega van de zendeling. Er vindt een grondig onderzoek plaats maar het komt niet tot een veroordeling. De gifmoord wordt toegedekt, onder het tapijt geveegd, verzwegen.

Geen betere plek om een moordverhaal te lezen dan op de plek van de moord zelf. Het verhaal is nog waar gebeurd ook, in 1920 in Lesotho. De missiepost in het dorp Morija, de oudste van Lesotho, is alleen daarom al een bezoek waard. Een museumfoldertje prijst 'historisch Morija' aan met de woorden: *for the discerning traveller*. En zo is het maar net, de speurende reiziger is hier op z'n plek.

Het mysterie is vorig jaar overigens – deels – ontrafeld in de dikke pil *Murder in Morija*, waarin de Zuid-Afrikaanse schrijver en emeritus hoogleraar literaire geschiedenis Tim Couzens overtuigend bewijst wie Jacottet heeft vermoord. De vergiftiging was de apotheose van een serie heimelijke drama's en verboden relaties. Ook verklaart hij waarom een veroordeling uitbleef. De doodstraf, ofwel het ophangen van een blanke blonde zendelingsdochter ging de toenmalige Britse autoriteiten kennelijk te ver.

Couzens kwam de zaak op het spoor door het Zuid-Afrikaans romannetje *Love at the Mission* van Ethelreda Lewis. 'Ik kende haar manier van werken en vermoedde dat het verhaal op feiten was gebaseerd.' De auteur reisde voor zijn speurtocht veelvuldig naar Europa, door heel Zuid-Afrika, Zimbabwe en uiteraard naar Morija. Het archief van Morija's museum bevat een schat aan bronnenmateriaal. *The devil is in the detail* luidt Couzens' motto en hij slaat dan ook voortdurend schijnbaar triviale zijwegen in. Zo verhaalt de emeritus hoogleraar tientallen pagina's over arsenicum-

moorden door de eeuwen heen, over parricide – kinderen die hun ouder vermoorden – en dwaalt hij aan het front van de Eerste Wereldoorlog. *Murder in Morija* is non-fictie maar leest als een spannende historische roman rond drie thema's: mysterie, schuld en opoffering. Maar het boek is veel méér dan alleen een *whodunnit*. Het is de biografie van de gewetensvolle zendeling Edouard Jacottet en de geschiedenis van de protestantse zending waaraan hij zijn leven had gewijd. Een belangrijk deel van het boek beschrijft bovendien de geschiedenis van Lesotho, voorheen Basutoland.

Morija was een bruisend kenniscentrum en dat zie je terug aan de gebouwen

zigers

COLLECTIE TIM COUZENS

Het decor van de gifmoord

De grote koning Moshoeshoe I, vader van de natie, wees in 1833 deze plaats aan de voet van de Makhoarane-bergen toe aan drie pionierzendingen uit Frankrijk, de protestanten Thomas Arbousset, Eugène Casalis en Constant Gosselet. Zij kozen voor de naam Moriah, naar de berg waar Abraham zijn zoon Isaac – bijna – offert. Later veranderde de naam in Morija. Het dorp is niet substantieel veranderd sinds de hoogtijdagen van de Frans-protestantse zendingen. Wie er oog voor heeft, herkent in Morija alle locaties die een rol spelen in het drama. De zoektocht naar sporen van het raadselachtige verleden begint, uiteraard, bij de kerk. De roodbakstenen kerk is ruim 150 jaar geleden voltooid door François Maeder na tien jaar werk, geholpen door Bapedi-arbeiders (een volk in Zuid-Afrika). In 1905 kreeg de kerk pas zijn spitse toren. Deze kerk is driemaal herbouwd, onder meer na plunderingen van Boeren in de oorlog tussen Oranje Vrijstaat en de Basotho onder leiding van Moshoeshoe. De Boeren maakten tijdens een woeste aanval in 1858 alle gebouwen in Morija met de grond gelijk – behalve het huis van bouwmeester Maeder. Dat is daardoor nu het oudste gebouw in Lesotho. Het herbergt tegenwoordig een winkeltje met handwerk en curiosa. Een dommelende winkeljuffrouw wacht in het schemerduister op bezoekers. Op steenworp afstand van het Maeder House Crafts Centre staat Morija Printing Works, een ultramoderne drukkerij met opdrachtgevers uit heel Lesotho. Behalve boeken wordt ook de krant *Leselinyana la Lesotho* ('Het lampje van Lesotho') gedrukt in Morija. Leselinyana is ook al zo'n instituut in Morija dat kan bogen op het predikaat 'de oudste'. Het is de oudste krant in een Afrikaanse taal en is sinds 1863 vrijwel onafgebroken verschenen.

FOTO: MARIËKE VAN TILLERT

Monument voor Matuba

De krant en de moord

In september 1981 ontvouwde zich in Morija een nieuwe tragedie. Hoofdredacteur Edgar Matuba van de krant *Leselinyana la Lesotho* werd op een nacht uit zijn huis ontvoerd en vermoord. Zijn lichaam werd in de bosjes langs de kant van de weg gevonden. Motief: kritiek op de regering. Verdachten: te zoeken in regeringskringen. Naast de huidige drukkerij staat nu een herdenkingsmonument voor Matuba. 'Sommigen zeiden dat hij te veel anti-regering was, maar hij hield voornamelijk een pleidooi voor democratie en overleg', aldus Stephen Gill van het Morija Museum.

In 1863 werd *Leselinyana* opgezet als publicatie van de zending en had het een puur christelijke inhoud. Alras veranderde het in een sociaal en politiek platform van de Basotho. Op de golven van de groei van het Sesotho en de trek van Basotho mannen naar de Zuid-Afrikaanse goudmijnen, kreeg dat 'kleine lampje' van Lesotho een aanzienlijk bereik. In een land waar toen nog maar weinig kranten verschenen en het de enige krant was die niet pro-regering was, was het een geliefd medium. *Leselinyana's* onafhankelijke positie stuwde de oplage omhoog tot 20.000 exemplaren aan het einde van de jaren zeventig. Dat is een topoplage in een land met slechts 2,1 miljoen inwoners, waar geen dagblad het ooit heeft gered.

Tegenwoordig lijdt de krant, een tweewekelijkse uitgave, een kwijnend bestaan. De oplage is langzaam gekelderd naar een magere 1000. Die terugloop heeft te maken met de introductie van andere bladen en met de algemene economische malaise. 'De helft van de Basotho trekarbeiders in Zuid-Afrika is ontslagen', licht Gill toe. 'Ze keren werkloos terug. Het zijn zware tijden, de koopkracht is sterk verminderd.' In feite is *Leselinyana* op sterven na dood. Sinds een aantal maanden is de telefoonlijn afgesloten. Het huis in Morija dat eigenlijk is bedoeld voor de huidige hoofdredacteur Mookho Kobeli – tevens enig redactielid – wordt verhuurd om het tekort aan te vullen. Kobeli is bovendien afgelopen februari naar Amerika vertrokken voor een studieverblijf van een jaar en de krant wordt in arren moede gevuld met materiaal van een persbureautje. Het laatste bericht over Mookho Kobeli is dat zij erg ziek is omdat ze in Amerika 'gif heeft ingeademd'. Morija heeft er een raadsel bij.

De drukkerij

COLLECTIE MORIJA MUSEUM

Wie er oog voor heeft, herkent in Morija alle locaties die een rol spelen in het drama

Morija was altijd al een centrum van kennis en media. De progressieve koning Moshoeshoe zond zijn twee zonen Molapo en Masupha naar de protestantse missiepost om hen kennis te laten maken met de bijbel, maar vooral met nieuwe kennis. De zendingen van hun kant wilden graag hun boodschap verkondigen in het Sesotho. Hun idee was om Basotho dominees op te leiden, zodat die 'hun eigen mensen' konden bekeren. Langzaam werd Morija een belangrijke plaats van studie en het protestantse geloof.

De zendingen vertaalden aanvankelijk zelf teksten in het Sesotho, beginnend met het Oude Testament, later kwamen er Basotho auteurs. Niet alleen de bijbel verscheen in het Sesotho, ook wereldlijke teksten. 'De taal breidde zich uit. Veel Bapedi en Batswana bijbelstudenten werden opgeleid in het Sesotho. Op zeker moment was Sesotho dé Afrikaanse taal van de intelligentsia in zuidelijk Afrika en Morija stond bekend als *Sedibeng sa Thuto*: de bron van kennis', vertelt Stephen Gill, curator van het Morija Museum en auteur van het handzame *A Short History of Lesotho*. De Amerikaan woont sinds 1979 in Lesotho en heeft inmiddels de Basotho nationaliteit aangenomen.

Dat Morija een bruisend kenniscentrum was, zie je terug aan de gebouwen. Behalve de drukkerij en de krant zijn er scholen, een boekendepot, een theologische seminarie. Deze plekken vormden in 1920 het decor van de gifmoord. De moordenaar werkte jarenlang in het boekendepot, het slachtoffer gaf les op de Normal School – nu de enigszins vervalten Thabeng Highschool – en het seminarie.

Familiegraf

Ook in het dorp zelf liggen de verhalen letterlijk op straat. Wie de Makhoarane-berg opwandelt, passeert de graven van goede christenen, verspreid tussen de bomen. Naast zerken van Basotho staan grafstenen met namen van zendingen, en van hun vrouwen en kinderen, die op verschillende plekken liggen begraven. Een van de namen die herhaaldelijk terugkeren, is Mabile; een paar generaties Mabile hebben hier hun levenswerk verricht. Ik ontmoet bij toeval Christian (66) en Roland Mabile (55), die na ruim 45 jaar naar Lesotho zijn afgereisd om de as van hun vader Georges te begraven. Een voormalige zending, dat spreekt. Georges (1909) was geboren en getogen in Morija. Na zijn studieverblijf in Frankrijk keerde

Een inwoner van Lesotho (uitspraak: Lesoetoe) heet een Mosotho (Mosoetoe), meervoud Basotho (Basoetoe). Sesotho is de taal. De o vóór een klinker wordt meestal als 'w' uitgesproken: Moshoeshoe klinkt dus als Mosjwèsjwè.

hij in 1934 als predikant terug naar Lesotho. Hij bemande met zijn gezin de missiepost Thabana Morena. Christian Moshoeshoe, nu restauranteigenaar, is in Thabana Morena geboren, terwijl architect en filmmaker Roland Khotso het levenslicht zag in Johannesburg, waar de Mabilles tot 1957 woonden. Mabile, die in 1998 in Zuid-Frankrijk overleed, had op het sterfbed zijn kinderen gevraagd om zijn as naar zijn geliefde geboorteland Lesotho terug te brengen. De dood van hun moeder vorig jaar heeft de broers ertoe gebracht daadwerkelijk naar Lesotho af te reizen. 'Het is aangrijpend om terug te zijn', vindt Roland. 'De missiepost Thabana Morena is vervallen.' Toch zijn ze blij dat ze zijn gekomen. Georges Tseliso is 2 februari 2004 als tiende Mabile bijgezet in het familiegraf in Morija. De Europese zendingen en hun opvolgers zijn een voor een vertrokken. Heinz Schärer, de laatste der Mohikanen, keert deze zomer

De Thabeng Highschool waar Jacottet les gaf en de moordenaar in het boekendepot werkte

Uitzicht op Morija

Couzens wijst naar de plaats van het misdrijf

Huis waar Eduard Jacottet werd vermoord

na 32 jaar voorgoed terug naar Zwitserland. Hij heeft al die jaren gewerkt bij de drukkerij, de laatste tijd – heel eigentijds – als managementadviseur. De nieuwe tijd, de nieuwe media hebben Morija veroverd. Een ruim opgezet postkantoor is verzezen aan de overzijde van het oude miniatuurpostkantoor dat stamde uit de negentiende eeuw. En jawel, in het kleine museum van Morija – het enige museum in Lesotho – kun je internetten, al is de verbinding traag. Bloedstollend traag •

Tim Couzens, *Murder in Morija*. Random House, Johannesburg, 2003. 468 pagina's. Te bestellen bij: pmorgan@randomhouse.co.za. De prijs: 250 rand (circa € 32,-)

Andere attracties in Morija

- * Verder de berg op, voorbij het tennisveld en de huizen van Jacottet en andere hoofdpersonen van het gifmoorddrama, is het een korte klim naar dinosaurussporen. Hier zijn de afdrucken te zien van Nonyana ea Makhoarane, de Grote Vogel van de Morija-berg. Rode pijlen op de rotsen wijzen de weg naar de attractie, maar een gids is te boeken bij het museum.
- * Paardrijden in de bergen. Reserveren bij het museum.
- * Morija Arts and Cultural Festival, 28 september – 3 oktober. In 2004 wordt het festival voor de vijftiende keer gehouden. Info: www.morijafest.com

Hoe kom je er?

Morija ligt één kilometer van de grote weg tussen de hoofdstad Maseru en Mafeteng en is gemakkelijk te bereiken. Minibusjes pendelen op en weer naar Maseru, dat veertig kilometer verderop ligt.

Vanuit Johannesburg kun je direct vliegen naar het Moshoeshoe International Airport ten zuiden van Maseru.

Guesten van pension Ha Matela worden op verzoek afgehaald door beheerder Molevinyane Sekese. Bezoekers kunnen ook logeren in het conferentiecentrum Mophato oa Morija.

FOTOS: MARIKE VAN TWILLERT

ADVERTENTIE

Zuid-Afrika Lesotho Swaziland

DAGINDELING:

1	VLUCHT NAAR JOHANNESBURG
2	PRETORIA / SOWETO
3-6	PEZULU, PILGRIM'S REST/ BLYDE RIVER CANYON / KRUGER N.P.
7-8	SWAZILAND
9-10	HLUHLUWE N.P. / ST. LUCIA
11-12	DRAKENSBERGEN
13-15	LESOTHO, VRIJE DAGEN
16	UMTATA
17	VIA QUNU NAAR ADDO N.P.
18-19	TSITSIKAMMA N.P.
20-22	KAAPSTAD, VRIJE DAGEN
23	KAAPSTAD, AVONDLUCHT
24	AANKOMST IN NEDERLAND

verhalen vertellers

VOOR
€ 1625

Wie Zuid-Afrika zegt denkt aan Mandela, wijn, de opstand van Soweto, beesten en natuur. In een speciaal voor de lezers van *Zuidelijk Afrika* gecomponeerde reis brengt Baobab de attracties van het 'oude' en het 'nieuwe' Zuid-Afrika bij elkaar. Met uitstapjes naar Lesotho (Morija) en Swaziland.

Baobab Reizen biedt de lezers van *Zuidelijk Afrika* een 24 dagen durende reis van 26 februari tot 21 maart 2005. Hoofdredacteur Bart Luirink, alsmede enkele journalisten uit Zuid-Afrika en Swaziland, zullen bij een aantal onderdelen als verhalen vertellers optreden. De reissom bedraagt Euro 1625.

De reis begint in Johannesburg en Pretoria. Hier zullen ondermeer het Apartheids Museum, Soweto en het Voortrekkers Monument worden bezocht. Via de schilderachtige Mpumalanga provincie en het Krugerpark wordt Swaziland aangedaan. Naast aandacht voor de rijke tradities van dit strenge koninkrijk komen deelnemers in contact met mensen die ijveren voor democratie en vrijheid. Dan wordt de reis hervat naar het lommerrijke St Lucia, Hluhluwe en de Drakensbergen. Waarna Morija in Lesotho wordt aangedaan (zie voorgaande pagina's) – een zoektocht die de deelnemers voert naar het oudste museum, de drukkerij van de eerste Afrikaanse krant en het huis waar zich lang terug een intrigerende moord voltrok. Terug in Zuid-Afrika voert de reis naar het geboorteland van Mandela: de vroegere Transkei in de Oostkaap provincie. In Umtata wordt een bezoek gebracht aan het Mandela Museum, op weg naar het natuurpark Tsitsikamma passeren we Qunu, waar de ANC-leider een exacte replica van zijn vroegere gevangeniswoning liet nabouwen. In Kaapstad, tenslotte, staan bezoeken aan Robbeneiland en het District 6 Museum op het programma, aan jazzclub Manenberg, het wijngebied en naar Kaap de Goede Hoop.

Het arrangement

De Baobab rondreizen kenmerken zich door de combinatie van een uitstekende organisatie en individuele vrijheid. Niets hoeft, alles kan, is ons credo. De accommodatie tijdens je reis bepaalt voor een groot gedeelte de sfeer. Wij hebben hier speciale aandacht aan besteed en daarbij niet zozeer voor luxe, als wel voor de omgeving en de sfeer van de accommodatie gekozen boven het verblijf in enkel moderne, sfeerloze hotels. We overnachten in goede middenklasse hotels of huisjes op basis van tweepersoonskamers met eigen douche en toilet, waarbij je soms twee kamers per huisje gebruikt met gedeeld sanitair. In Morija is de overnachting eenvoudiger en maak je gebruik van tweepersoonskamers in een groot huis en een paar kleinere bijgebouwen, allen met gedeeld, goed sanitair. Het verblijf daar is echter een unieke ervaring. Voor het vervoer maken we gebruik van een middelgrote, eenvoudige, maar degelijke bus met goede stoelen. Onze ervaren Nederlandstalige reisbegeleider staat je altijd met raad en daad bij.

Hoe u kunt boeken

Ga voor uitgebreide informatie en boeking van deze speciale lezersreis naar www.baobab.nl/niza.asp of bel 020-6275129. Vermeld bij boeking 'Niza lezersreis' in het opmerkingenveld. De uiterste boekingsdatum is 15 september 2004.

Baobab organiseert al 32 jaar avontuurlijke reizen naar 63 landen voor actieve en ondernemende reizigers.

FLEVODRUK HARDERWIJK SOMERKALENDER

Beleef de Radio Vlaam met die liedje
What's going on van Marvin Gaye

Jacques Coetzee, Short wave Radio, 1993

MAANDAG 21 DINSDAG 22 JUNIE

'Netwerk van internationale orgaanhandelaren'
houdt Mozambique in zijn greep

HANDEL IN GERUCHTEN

BARBARA BOSMA

Het Mozambikaanse stadje Nampula haalde de afgelopen maanden het wereldnieuws als centrum van een netwerk van internationale orgaanhandel. Bewijzen ontbreken maar Mozambique is ernstig in verlegenheid gebracht.

'Horror in Nampula', kopte het Portugese tijdschrift *Visão*. In het stadje zijn vijftig (de Spaanse krant *El País*) of zelfs honderd kinderen (website *Radio Nederland Wereldomroep*) verdwenen. De slachtoffertjes zijn ten prooi gevallen aan een georganiseerd netwerk van internationale orgaanhandel, wisten de media met stelligheid. Baby's zijn als dieren achtergelaten, hun buikjes opengereten, hun organen en ogen uitgesneden en geroofd (*France Soir*). De handelaren bedreigen de nonnen die de misdaden aan de kaak stelden (*BBC News*).

De berichtgeving leidde in het Europese parlement tot discussie over deze 'mensonterende handel' die een 'grote internationale bedreiging vormt', en tot een oproep voor een 'internationale interventie'. Italië kondigde aan te overwegen een deel van de hulp gelden aan het land te bevriezen. Zo lijkt de handel in geruchten, lucratief aangezwengeld door de westerse media, nadelig uit te pakken voor een van de armste landen ter wereld.

Hoofdverdachten zijn de Zimbabweaan Gary O'Connor en zijn Deense vrouw Tanya Skytte. Het echtpaar woont naast het afgelegen klooster van de zusters en heeft een succesvolle kippenfokkerij. De *brancos* zouden in hun huis een operatiekamer hebben, waar ze kinderen doden, de organen verwijderen en die in koelboxen per vliegtuig naar hun ontvangers vervoeren. 'We zagen 's nachts vliegtuigen landen. Ze gaven verdachte lichtsignalen,' beweert zuster Juliana.

De gouverneur, politie en procureur-generaal van de provincie zeggen echter geen enkele aanwijzing te hebben voor orgaanhandel in Nampula. Het huis en de koelkasten van het echtpaar zijn meermalen doorzocht, gevonden is er niets. Het onderzoek van een nationaal onderzoeksteam, onder wie een forensisch arts, naar veertien verdachte vermissingen en

sterfgevallen leverde evenmin bewijs op; geen van de opgegraven lichamen miste organen. De moord op een non een paar weken later kon ook al niet in verband worden gebracht met een netwerk van orgaanhandelaren. Wel arresteerde de politie drie mannen die een vrouw hadden vermoord en haar geslachtsorganen afgesneden – voor een voodoo ritueel, niet voor internationale handel.

Wetenschappers duiden op de geraffineerde technologische benodigdheden voor het uitsnijden, vervoeren en implanteren van

organen. Een operatie die je niet uitvoert onder een mangoboom. Bovendien, welke westerse patiënt wil een orgaan hebben van een onbekend straatkind wiens medische achtergrond onbekend is? Toch blijven de bisschop, de mensenrechtenliga en de pers volhouden.

Lijst

Stuk voor stuk baseren ze zich op de verhalen van Maria Elilda dos Santos. Zij trok juli vorig jaar in het klooster Mater Dei Dos Servas de Maria in, toevalligerwijs ook de maand waarin volgens de zusters de verdachte vliegtuigen landden.

Dos Santos claimt over een lijst te beschikken met vijftig namen van vermiste kinderen, gebaseerd op oproepen van bezorgde ouders op Radio Moçambique. Volgens zuster Juliana, die namens Dos Santos het woord voert, ligt deze lijst bij alle betrokken instanties. Zelf kan ze hem op dat moment even niet vinden. Een rondvraag in de stad levert niks op. Geen van de autoriteiten, noch Radio Moçambique heeft de lijst ooit gezien. Rafael Omar, journalist bij de zender: 'Ouders doen betaalde oproepen als hun zoon of dochter kwijt is. Als zij het kind terugvinden, melden ze dat niet. Dat is al jaren zo. Kinderen lopen wel eens weg. Dat betekent niet dat ze ontvoerd zijn.'

We zagen 's nachts vliegtuigen landen,
ze gavern verdachte lichtsignalen

Landconflict

Het heeft er alle schijn van dat achter de beschuldigingen een conflict schuilgaat over het stuk grond dat de gemeente drie jaar geleden aan O'Connor en Skytte toewees. Dat stuitte op hevig verzet bij *community-leaders* die hetzelfde land illegaal bleken door te verhuren aan families als landbouwgebied. Sommige leiders bleven ook na twee jaar van gesprekken en bemiddeling protesteren. Vier van hen beweren nu getuige te zijn geweest van orgaantransport door het buitenlandse koppel, ontdekte de Mozambikaanse krant *Savana*. Volgens andere bronnen gebruikte het klooster tijdens de burgeroorlog het stuk grond om vluchtelingen op te vangen die bij de zusters bescherming zochten. De orde zou daarom de grond als haar eigendom beschouwen, ook al maakte ze er nooit officieel aanspraak op. Maar de geruchtenstroom kan ook duiden op een politieke samenzwering. Terwijl Nampula wordt bestuurd door regeringspartij Frelimo, wonen in het omliggende gebied voornamelijk aanhangers van oppositiepartij Renamo. Eind van het jaar zijn de nationale verkiezingen. Renamoleden hebben bekend verhalen te verspreiden om zo de onkunde aan te tonen van de tegenpartij om dit schandaal op te lossen.

Verklaring

Ondertussen bericht Radio Encontro, de populaire zender in Nampula die het eigendom is van de katholieke kerk, voortdurend over de vermeende orgaanhandel. Veel bewoners zeggen inderdaad bang te zijn dat hun kind er het slachtoffer van wordt. Ze zijn overigens ook beducht voor de vampier die de stad 's avonds zou bezoeken. Volgens socioloog Elísio Macamo hechten mensen geloof aan verhalen over, bijvoorbeeld, ontvoeringen omdat die een verklaring bieden voor rampzalige gebeurtenissen waarop ze geen invloed kunnen uitoefenen, niet omdat ze zo bijgelovig of irrationeel zijn. 'Kinderen in Mozambique lopen soms weg vanwege de armoede in het gezin. Families transformeren hun machteloosheid om voor hun kinderen te zorgen in de 'redelijke' oorzaak van een ontvoering.' Hoewel de buitenlandse pers het graag suggereert, benadrukt Macamo dat dergelijke verhalen niet specifiek Afrikaans zijn. 'Ze zijn typerend voor een maatschappij in tijden van onzekerheid. Trouwens, de oorlog in Irak is toch ook gebaseerd op een vals geloof dat er massavernietigingswapens waren?'

Joachim Salvador, hoofdredacteur van het maandblad *Mais*, is vooral teleurgesteld in de buitenlandse media. Maakt het Afrikaans decor waar tegen dit verhaal zich afspeelt de journalistieke grondbeginselen soms overbodig? 'De journalisten waren in Nampula als een olifant in een tuin, iedereen zag ze. De mensen hier wilden hen geven waarvoor ze waren gekomen. Ze hebben hun bevindingen niet gecheckt, ze waren er maar een paar dagen, enkel en alleen om het verhaal te vinden dat ze konden verkopen.'

De echte horror

Intussen beschuldigen de zusters instanties die hen tegenspreken van medeplichtigheid. Ook daarvoor hebben ze geen bewijs. En met de handel in geruchten schiet behalve de pers niemand iets op. Mozambique is een van de vijf armste landen ter wereld en hard op zoek naar buitenlandse investeerders. De 300.000 dollar investering van O'Connor en Skytte biedt werk aan vijfenveertig Mozambikanen. Het echtpaar twijfelt of het in het land wil blijven. De restaurants, hotels en taxi's in Nampula kunnen tijdelijk profiteren van de nieuwsgierige mediamensen; journalisten die niet schrijven over de chronische voedseltekorten, de zeventienduizend cholera-patiënten of de tienduizenden aidsweeskinderen. Dat is de echte horror van Mozambique. Maar dat verkoopt niet goed •

Marimba Produksies

**AL HET AANGENAME
VAN ZUID-AFRIKA OP
NEDERLANDSE BODEM**

www.marimba-online.nl

Import van: kunst, pottery, muziekinstrumenten, dranken, video's, boeken, etenswaren, snoepgoed en veel meer.

**winkel elke zaterdag geopend
van 10.00 tot 17.00 uur**

organisatie van activiteiten en bevordering culturele betrekkingen

Bostrand 13, 6718 ZN Ede T 0031-(0)318 619477 M 0031(0)627078931 E hpaula@zonnet.nl

Vice Versa

VAKBLAD ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

**Gratis bij u thuisbezorgd:
een onmisbaar, kritisch en
onafhankelijk vakblad over
ontwikkelingssamenwerking.**

Voor iedereen die bij wil blijven.
Meer informatie op www.snvworld.org

Op de thee

— NAWAAL DEANE —

Ver weg in de Oostkaap drijft de 88-jarige moeder van de Zuid-Afrikaanse president Thabo Mbeki een kruidenierswinkeltje. Ze steunt haar zoon. Maar: 'Ik sta aan de kant van het volk.'

Het lijkt niet makkelijk om de moeder van president Thabo Mbeki te vinden: ze heeft geen telefoon en er zijn nauwelijks wijzers naar het dorp waar ze woont – Kwa-Sofutha bij Idutywa, diep in de Oostkaap. En dan heb ik ook nog de waarschuwing gekregen dat ze de publiciteit schuwt. Maar de eerste vrouw die ik aanspreek, is net op weg naar het huis van 'Ma-Mbeki', zoals de 88-jarige liefdevol wordt genoemd. Ze vertelt me dat ze met

nog twaalf vrouwen meedoet aan het Khanyise-project (khanyise betekent 'verlichting') dat Ma-Mbeki heeft opgezet: ze maken traditionele kleding en kralen sieraden en verkopen die.

Bij de eenvoudige roestkleurige woning van Ma-Mbeki is het een drukte van belang. Weldra komt ze naar buiten, met thee in porseleinen kopjes, goudkleurige lepeltjes en koekjes. Ma-Mbeki, gekleed in wat zijzelf noemt 'moderne' Sotho-kledij (zie

bij Ma-Mbeki

cover) en een sierlijke pruik op haar hoofd, wil wel praten maar ze staat erop dat het interview niet over haarzelf gaat maar over de mensen wier leven na 1994 zo veranderd is.

Bureaucratie

Er is de afgelopen tien jaar heel wat opgeknaapt in het dorp. Ma-Mbeki vertelt wat een verschil het uitmaakt dat ze nu elektriciteit hebben. 'De regering heeft schitterend werk voor ons verricht.' Maar ze sluit haar ogen niet voor de problemen die er nog altijd in overvloed zijn. 'Ik sta aan de kant van het volk.' Ze wijst naar haar schuur. 'Er is gebrek aan ruimte voor onderwijs. Soms komen studenten van de technische school mijn schuur gebruiken.' Ze wijst naar de onverharde weg. 'Of het nu om problemen met de wegen, het water of wat dan ook gaat, arme mensen op het platteland weten niet welke diensten ze daarop kunnen aanspreken. Aan het locale bestuur hier hebben we haast niets. Tot wie kunnen we ons dan wenden? We weten het niet.' Zelf probeert ze al twee jaar lang met de vrouwen van het Khanyise-project een locatie aan de grote weg te bemachtigen, maar 'we blijven hangen in de bureaucratie'. Ze lacht me uit als ik opmerk dat zij toch connecties heeft. 'Nee, zo moet je de zaken niet aanpakken. Je moet je eigen boontjes doppen.'

En, zegt ze, de regering kan niet overal voor zorgen, de mensen moeten ook zelf de handen uit de mouwen steken. 'Ik zie zoveel lusteloosheid, dat vind ik jammer.' Ze geeft een voorbeeld: 'Alles draait hier om water. Zonder water kunnen we niets verbouwen, niet in ons levensonderhoud voorzien, niet wassen, eten, drinken.'

Ma-Mbeki naast zoon Thabo in 1999

Maar de windmolen die we hebben werkt niet en dan gaan de mensen zitten wachten tot het waterbedrijf langskomt om hem te repareren. Dat zouden ze ook zelf kunnen doen.'

Twee kanten

Het werkt twee kanten op, zegt ze. De mensen moeten werken, maar de overheid moet ze de daarvoor benodigde vaardigheden bijbrengen. Geld is het probleem niet, aldus Ma-Mbeki, het gaat erom dat de mensen leren hoe ze een bedrijf moeten runnen, hoe ze een plan uitstippelen en dat dan uitvoeren. 'Ik was een landbouwproject in het dorp begonnen maar dat is mislukt omdat de deelnemers de producten niet wisten te verkopen. De armen weten niet hoe je zaken moet doen.' Om haar stelling kracht bij te zetten, roept ze de vrouwen van het Khanyise-project bij zich om kleren en sieraden te showen, en ze staat erop mij een knaloranje Xhosa-outfit aan te trekken. 'Nu kun je gaan trouwen!' Handig maakt ze gebruik van mijn aanwezigheid om de

klederdracht te laten zien en de producten onder de aandacht te brengen.

Ma-Mbeki is zelf dan ook een zakenvrouw. Ze drijft een *tuck shop*, een kruidenierswinkeltje, en staat op het punt een drankzaak te openen. En dan verkoopt ze nog zelfgeeteelde aardappels, 'twintig rand per tien kilo'. Toch maakt ze altijd tijd voor datgene wat voor haar op de eerste plaats komt: haar omgeving. 'Je hebt geen idee met wat voor kwesties de mensen bij me komen. Mannen die problemen hebben met hun vrouw, vechtende burens. Soms komen ze mij vragen of ik bij de president een uitkering voor ze kan regelen. Daar ga ik natuurlijk niet op in.'

Middenweg

Ma-Mbeki werd geboren in Mount Fletcher, als dochter van een melkveehouder. Ze werkte als onderwijzeres in KwaZulu Natal en was de eerste vrouw die lid werd van de Zuid-Afrikaanse Communistische Partij. In KwaZulu Natal ontmoette ze haar echtgenoot, Govan Mbeki. De ANC-activist deed een

FOTO: ELIZABETH SEJAKE/SUNDAY TIMES

Modeshow van de vrouwen van het Khanyise project.

baanbrekende studie naar de landkwestie in Zuid-Afrika, waarvoor hij begin jaren tachtig een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam ontving. Hij zat toen nog vast op Robbeneiland; begin jaren zestig was hij in het monsterproces in Rivonia tot jarenlange opsluiting veroordeeld. Een jaar eerder dan Mandela, in 1989, kwam hij vrij. Regelmatig verschilde hij

met Mandela van mening. Is eigenwijsheid soms een familietrekje? Ma-Mbeki lacht met twinkeloogjes achter haar goudgerande brillenglazen. Govan is in 1991 overleden. Ze mist haar echtgenoot niet, zegt ze, het grootste deel van hun huwelijksleven woonden ze toch al niet bij elkaar. 'Op een gegeven moment lagen we met elkaar overhoop, en toen hij uit Robbeneiland

terugkwam, verhuisde hij naar Port Elizabeth.' Ma-Mbeki dacht er niet over de rivieren van de Transkei achter zich te laten. Al is ze de moeder van de president en van zakenman Moeletsi Mbeki, ze kiest ervoor te wonen in dit eenvoudige dorp met zijn onverharde wegen, zonder stromend water en riolering en zonder een ziekenhuis in de buurt. 'Hier hoor ik thuis.'

Ma-Mbeki

Strijd

Over haar leven tijdens de *struggle* wil ze niet veel kwijt. 'Voor een zwarte vrouw is het leven nooit anders geweest dan strijd. Dat was zo tijdens de *struggle* en dat is nog steeds zo.' Ze stuurt het gesprek een andere kant op; in plaats van over zichzelf te praten zegt ze dat ze trots is op haar zoons. 'Ik heb ze vanaf het begin geleerd dat ze onafhankelijk moesten zijn. Ze moesten niet aan mijn schort hangen. Zo hebben ze hun eigen weg gebaand.'

Wanneer de president haar komt opzoeken, vertelt zij, is dat niet met een stoet lijfwachten om zich heen. 'Hier komt hij gewoon als Xhosa-jongen.' Ze leeft met haar zoon mee, want hij heeft volgens haar een lastige baan. Gevraagd naar het aids-beleid van de president zegt ze diplomatiek: 'Er zijn er die hem steunen en er zijn er die hem kapot willen maken. Daar moet hij de juiste middenweg in zien te vinden en dat is niet gemakkelijk.' Vlak voor ze opstapt, want er is weer een

vergadering in haar schuur, loopt ze haar zitkamer in, waar een foto aan de muur hangt van haar echtgenoot en in de kast naast een insigne van COSATU een mok staat met het hoofd van de president erop. 'Ik heb van geen enkel deel van mijn leven spijt.' Bij het afscheid fluistert ze: 'Voor een politieke bijeenkomst kun je me altijd krijgen, maar niet voor een religieuze. Ik ben hopeloos als het op godsdienst aankomt, maar als het om politiek gaat, weet ik hoe ik je moet aanpakken!' •

FLEVODRUK HARDERWIJK SOMERKALENDER

Geluk met
Veels geluk lieve maatjie

uw
omdat jy nou verjaar
verjaarsdag!
dat die Here jou seën

Nelson
en nog baie jare spaar

Malren Mangena, Juke Box Radio, 1994

SATERDAG 17 SONDAG 18 JULIE

Afrika-Gek...

Nini van Driel is beeldend kunstenaar en was betrokken bij activiteiten in het kader van de stedenband tussen Amsterdam en Beira (Mozambique).

‘In 1988 ging ik met mijn zoon Roland vrienden opzoeken in Harare. Van daaruit reisden we liftend en per bus naar andere vrienden in Zambia. Ik was meteen verkocht. Het kwam door de kleuren. Sindsdien beheersen oranje en rood, bruin en geel mijn schilderijen. Ook de geuren waren heel indringend: van bepaalde bomen, maar ook de mensen roken sterk.

Tot mijn eigen verbazing was ik een jaar later alweer terug in Afrika. Daan, mijn man, kreeg een baan in Mozambique. Een land in oorlog, toen. Ons was verteld dat je er niks kon krijgen behalve in de *loja franca*, de dollarwinkels. Maar Maputo was veilig en we voelden ons er thuis. Al snel gaf ik les aan de *Escola de Artes Visuais*, de kunstacademie, in schilderen en beeldhouwen. In Nederland gaapte iedereen me aan als ik dat vertelde. Kunst? In Mozambique? Afrika staat voor veel mensen gelijk aan honger en armoede maar ik trof er leven en creativiteit. Het is denigrerend om mensen alleen maar te bezien vanuit hun zwakte. Ik ben tegen hulp geven als dat voortkomt uit het misverstand dat ‘ze’ niks hebben. Je moet aanhaken op de krachten in de samenleving. Kunst maakt die krachten zichtbaar. Miro, een van mijn studenten was daar heel goed in. Dit schilderij is een voorbeeld. Ik kocht het van hem omdat ik het mooi vond. En hij kon weer verf en doek kopen. Vorig jaar hoorde ik dat hij overleden was.

Daan woont nu weer in Mozambique, ik in Nederland. Maar ik ga regelmatig naar Beira waar hij werkt. Ik hou van Nederland en ben gehecht aan de familie, de kleinkinderen. Maar er is ook een verlangen naar Afrika, waar alles heftig is: de regen, de hitte, het leven.’

ILLUSTRATIE: ASTRID NIELAND

Astrid Nieland '04

Hifikepunye Pohamba wordt de nieuwe president van Namibië

In Nujoma's schoenen

TANGENI AMUAPDHI

Hifikepunye Lucas Pohamba opereert al meer dan veertig jaar in de schaduw van Sam Nujoma, de held van de Namibische bevrijdingsstrijd. Eind mei koos de Swapo hem tot kandidaat bij de presidentsverkiezingen in november. Gezien de enorme populariteit van de voormalige bevrijdingsbeweging is het vrijwel zeker dat de Namibiërs hem inderdaad kiezen. Pohamba kondigde aan

De kogel is door de kerk: Sam Nujoma krijgt geen vierde termijn als president van Namibië.

Hifikepunye Pohamba wordt zijn opvolger.

De aanstaande president lijkt in alles op zijn voorganger, zelfs uiterlijk.

'in Nujoma's schoenen' te gaan staan, ook al zijn ze hem te groot, zoals hij er bescheiden aan toevoegde.

Tot voor kort genoot Pohamba alleen respect omdat hij met zijn 69 jaar een van de oudste leden van de partij is. Zijn ster rees vanaf 2002, toen Nujoma hem eerst naar voren schoof als vice-president van Swapo en vervolgens aanwees als zijn gedroomde

Aggetog

PRUDENCE MBEWU

opvolger. Ondanks de lobby van de oude baas kreeg Pohamba aanvankelijk weinig steun binnen zijn partij. Veel populairder was de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, Hidipo Hamutenya (65) – althans, tot Nujoma een lastercampagne tegen hem op touw zette. De president organiseerde een reeks ontmoetingen met Swapo-afgevaardigden in het hele land, waarin hij ze waarschuwde voor Hamutenya. In het openbaar had hij het over ‘imperialisten’ die waren doorgedrongen tot in de leiding van de regeringspartij. Nujoma speelde zijn troefkaart uit drie dagen voor het Swapo-congres waarop een opvolger moest worden aangewezen. Hij ontsloeg Hamutenya als minister van Buitenlandse Zaken. Tijdens het congres bleek het succes van Nujoma’s lobby: Pohamba versloeg zijn twee concurrenten en behaalde 350 van de 516 stemmen. Door voor hem te kiezen, kozen de afgevaardigden voor rust en eenheid binnen Swapo.

Loyaliteit

Pohamba – getrouwd, vijf kinderen – heeft net als Nujoma weinig opleiding genoten. Veel meer dan een paar jaar lagere school was het niet. Het grootste deel van zijn leven bracht hij door in ballingschap, overigens zonder daaraan veel buitenlandse contacten over te houden. Meer dan aan een briljante geest heeft hij zijn opkomst binnen Swapo te danken aan zijn onverschrokkenheid, en aan de loyaliteit aan Nujoma die hij vanaf het begin van de jaren zestig heeft tentoongespreid.

Vóór de onafhankelijkheid in 1990 bekleedde Pohamba diverse posten binnen de bevrijdingsbeweging – hij was onder andere penningmeester – en na 1990 was hij minister van Binnenlandse Zaken en minister van Visserij, maar zonder noemenswaardig succes. Daarna runde hij als secretaris-generaal van de partij het Swapo-apparaat en benoemde Nujoma hem tot minister zonder portefeuille, zodat hij zijn ministersalaris kon houden. Op dit moment is Pohamba nog minister van Land. In april kondigde hij aan boerderijen van blanken te gaan onteigenen. Dit ont-eigeningsplan kwam nadat Nujoma een paar blanke boeren ervan had beschuldigd zwarte werknemers nog steeds slecht te behandelen. Alom werd Pohamba’s aankondiging beschouwd als een manoeuvre om zijn positie als presidentskandidaat te versterken.

Voortbouwen

Veel waarnemers typeren Pohamba als hulpje van Nujoma. De president kan blind op hem vertrouwen; een loyalere steun en toeverlaat bestaat niet. Het lijkt erop dat Nujoma met zijn opvolger de afstandsbediening in handen houdt. Kort na zijn uitverkiezing zei de Pohamba tegen een Namibische krant: ‘Het blijft een feit dat wij onder Nujoma’s leiding een zeer stevige basis hebben gelegd [...] waarop wij zullen voortbouwen.’

Nujoma treedt af in maart 2005 maar blijft Swapo-president tot 2007 en als het aan Pohamba ligt, de machtigste man van Namibië. ‘De Swapo-regering krijgt haar richtlijnen van de partij en die situatie zal blijven bestaan. Misschien moet ik het kortweg zo zeggen: de grootste macht heeft altijd gelegen bij Swapo, die verantwoordelijk was voor het aansturen van de regering, en niet omgekeerd’, aldus Pohamba. Zelfs als hij eenmaal is verkozen tot president van het land, lijkt hij vastbesloten aan het handje te blijven lopen van de man wiens kroon hij overneemt •

‘Aggetog’, of ook wel ‘foeitog’, is een woord dat blanken graag gebruiken als het over zwarten gaat. Als blanken ‘aggetog’ tegen je zeggen, dan vinden ze je zielig en geven ze je vaak iets. Op mijn school vragen de blanke kinderen me: ‘Heb je thuis wel te eten?’, en: ‘Heb je een man die voor je zorgt?’ Ze bieden me hun lunchpakketjes aan en een jongetje zei dat hij me wel mee naar huis kon nemen om naar zijn nieuwe video te kijken, hij moest me alleen eerst even wit verven. Ik lach er maar om, ze zijn nog zo klein en die manier van naar zwarten kijken hebben ze nu eenmaal van huis uit meegekregen. Ik maak er een grapje van en zeg: ‘Nee, ik heb niks te eten en ook geen man, zielig hè?’

En het is natuurlijk ook een beetje waar. De blanken hebben nog steeds het meeste geld. Wij zwarte Afrikanen zijn nu eenmaal arm, alles wat wij hebben zijn onze hersens. Zo maakt de huishoudster van mijn schoolhoofd heel slim gebruik van het ‘aggetog’-effect. Wanneer ze ‘s ochtends bij het huis van mevrouw aanklopt, heeft ze eerst gauw haar trui en jas uitgetrokken en in haar grote tas verstopt. Mevrouw ziet een kleumende Dora in een klein T-shirt in de kille ochtendregen en roept ontsteld: ‘Maar Dora! Heb je geen jas?’ En Dora antwoordt: ‘Mij geen jas hebben mevrouw.’ Dan een, twee, drie zie je mevrouw met Dora in de auto, naar de stad om een jas te kopen.

Je begrijpt wel dat mevrouw niet aan Dora vraagt waarom die zelf geen jas koopt, want mevrouw weet heel goed dat ze Dora onderbetaalt. Ze voelt zich dus altijd maar schuldig – dat voelen alle blanken zich, dat begint al met het besef dat ze ons land gestolen hebben. Wij zwarten spelen daar slim op in. We laten ons stukje bij beetje terugbetalen, het is een soort project. Ik houd er zelf overigens niet van. Ik ben te trots om als een hijgend hondje achter madam en master aan te rennen met hoeveel honger ik heb of hoe oud mijn kleren zijn, en ik schaam me voor het gebrek aan zelfrespect van de mensen die zich zo gedragen. Maar tegelijkertijd moet ik erom lachen. Ik weet dat velen van ons ‘s avonds naar bed gaan met een plan om morgen weer een blanke te belagen met een zielig verhaal.

Mensen, ik weet dat jullie die dit lezen blank zijn en ik bedoel niet dat jullie met dit project moeten stoppen. Ga er asjeblijft mee door want er is nog een lange weg te gaan voordat we genoeg hebben.

Prudence Mbevu is onderwijzeres in Centurion, Zuid-Afrika

FOTO'S: ELLEN ELMENDORP

Zuid-Afrika: homobeweging tussen wet en werkelijkheid

MADELEINE MAURICK

Na een weergalozige lobby van de homo- en lesbobe-weging kreeg Zuid-Afrika in 1997 de meest progressieve grondwet ter wereld: discriminatie op grond van seksuele voorkeur was voortaan verboden.* Anno 2004 blijkt dat het veranderen van wetten niet voldoende is. Er gaapt een diepe kloof tussen het grondwettelijk respect voor homo's en lesbo's en hun dagelijkse werkelijkheid.

'De grondwet is uniek, voor Afrika en voor de wereld', zegt Carl Niehaus. De voormalige ANC-activist en oud-ambassadeur in Nederland is er trots op. Maar de praktijk is weerbarstig. Zanele Muholi verzamelt verhalen over ervaringen van lesbo's in de townships. 'Ze worden bijna elke dag aangevallen. Vrijwel elke vrouw die ik spreek, heeft ervaring met *hate crime*. De daders zijn vrijwel uitsluitend mannen en in veel gevallen gaat het om verkrachting. Ze doen het om je te *fixen*, je moet je weer als 'een normale vrouw' gaan gedragen.' Ook homo's hebben veel te duchten van hun heterobroeders. Op *Behind the Mask*, een website voor homo's en lesbo's in Johannesburg, wordt de moord op Msukisi Mbondi beschreven. Deze kapper en café-eigenaar werd onlangs in zijn woonplaats East London in zijn rug doodgeschoten omdat hij homo was. Geweld tegen homo's en lesbo's is daar zo

'gewoon' geworden dat er een speciale term voor is bedacht: *kuphakwa inkunzi*, Xhosa voor 'slacht de homoseksueel af'.

Adembenemend tempo

Direct na aanvaarding van de grondwet in 1997 richtte de homobeweging, verenigd in de *National Coalition for Gay and Lesbian Equality* (NCGLE), haar focus op de rest van de wetgeving. Rechter Edwin Cameron, homoactivist en actief betrokken bij de totstandkoming van de grondwetsclausule, had al in 1994 tijdens de oprichtingsbijeenkomst van de NCGLE een lijst opgesteld met alle wetten die in lijn met de grondwet moesten worden gebracht. De organisatie koos voor een route via de rechtbank, ook al omdat homoseksualiteit geen populair onderwerp is waarvoor veel mensen konden worden gemobiliseerd. Makkelijke zaken werden aan het parlement overgelaten, politiek gevoelige kwesties, zoals het recht op adoptie voor homo- en lesboparen, bracht de NCGLE zelf voor de rechtbank. 'De rechters knapten in feite het werk voor de overheid op', aldus Jonathan Berger, ex-medewerker van de NCGLE. 'De regering kon zich achter hun uitspraken verschuilen wanneer de achterban begon te morren. Zo werkten regering en homobeweging met succes samen.'

Het effect was dat de Zuid-Afrikaanse wetgeving in een bij tijd en wijle adembenemend tempo homovriendelijker is geworden. Veel wetgeving bevat nu bijvoorbeeld het begrip

Vrijwel elke vrouw die ik spreek, heeft ervaring met *hate crime*. De daders zijn vrijwel uitsluitend mannen en in veel gevallen gaat het om verkrachting

partner in plaats van *echtgeno(o)te*. De rechtbanken zijn zelfs enigszins verveeld geraakt door al deze zaken, concludeert Berger grijnzend. 'Ze hebben eigenlijk geen zin meer om zaak na zaak de wetten te moeten doorspitten en aanpassen.' De homobeweging bereidt zich nu voor op het laatste juridische gevecht, de erkenning van het homohuwelijk.

Dagelijkse strijd

Is Zuid-Afrika hierdoor een homovriendelijk land geworden? Ja en nee. Er is een bloeiende homo- en lesbocultuur. Je kunt kiezen uit tientallen homobars en -hotels, er zijn homokerken en -bibliotheken, voetbalclubs voor lesbo's, counseling voor homo's en lesbo's, toeristische uitjes naar lesbische *sangoma's* (traditionele genezers). En je kunt een beroep doen op de grondwet om je recht te halen. Kijk naar Donna Smith, medeoprichtster van de zwarte lesbische vrouwenorganisatie *Forum for the Empowerment for Women* (FEW). Ze is zwart, hoogopgeleid en buitenlands – ze kwam in 1999 naar Zuid-Afrika. Ze woont met haar Zuid-Afrikaanse vriendin in Johannesburg en heeft een permanente verblijfsvergunning aangevraagd op basis van deze relatie. Maar, zegt ze, als je als zeventienjarige wordt verkracht door de jongens uit de township omdat je lesbisch bent en de politie geeft niet thuis, dan is de grondwet niet meer dan een stukje papier. 'Het treurige is dat de meeste meiden met wie wij werken niet eens weten dat de grondwet bestaat. Hún dagelijkse strijd gaat over hoe ze vandaag eten op tafel krijgen, of medische hulp.'

De prominente lesbische anti-apartheidsactiviste Sheila Lapinsky speelde een belangrijke rol in de totstandkoming van de grondwet-

FOTO: ZANELE MUHOLI

telijke gelijkheid van homo's en lesbo's maar kijkt nu kritisch terug op de resultaten van de homobeweging. 'Zolang we praten over gelijke rechten terwijl de meerderheid van homo's en lesbo's in armoede leeft, dragen we niet bij aan een gebalanceerde samenleving.' Mazibuko Jara, werkzaam bij de communistische partij en in de jaren negentig betrokken bij de homobeweging, deelt deze analyse. 'De homobeweging heeft door zich te richten op de klassiek liberale rechten, onwillekeurig vooral de belangen van blanken behartigd. Veel zwarte leden hebben dagelijks te maken met armoede, werkloosheid, geweld. Hun prioriteit is niet een homovriendelijke wet die de pensioenrechten regelt voor nabestaanden.' Volgens Lapinsky en Jara moet de homobeweging zich uit solidariteit maar ook uit welbegrepen eigenbelang inzetten voor sociaal-economische rechten. Zo kan voorkomen worden dat homo's en lesbo's als buitenstaanders worden beschouwd. Jara: 'Als homo-organisaties worden gezien als onderdeel van de strijd tegen armoede en voor verbetering voor alle Zuid-Afrikanen, zullen mensen zich ook anders ten opzichte van hen opstellen.'

Nieuw elan

Dergelijke kritiek heeft ertoe geleid dat de homo-

beweging de laatste jaren minder blank, meer gekleurd wordt. Organisaties als *Behind the Mask* en *FEW* in Johannesburg kiezen voor samenwerking met progressief Zuid-Afrika. *FEW* stelt het geweld tegen zwarte lesbo's aan de kaak, geeft voorlichting aan politie en hulpverleners over homoseksualiteit en organiseert workshops en trainingen voor lesbische vrouwen in de townships rondom Johannesburg. In Kaapstad werd eind 2003 de vrouwenorganisatie *Siyazenzela* opgericht. 140 homo's en lesbo's kwamen bijeen en uitten hun woede en verdriet over hun armoede, marginalisatie en isolement. Over werk dat ze niet krijgen omdat ze lesbisch zijn. Over huizen en geld waar ze geen toegang tot hebben. Over familiebanden die voorgoed verbroken worden omdat je niet wordt geaccepteerd. Funeka Soldaat, een van de oprichtsters, vertelt dat ze een leefbaar klimaat wil creëren voor zichzelf en andere homo's en lesbo's. Ze is zelf slachtoffer van een *hate crime* die ze ternauwernood overleefde en wil niet doorlopend bang hoeven zijn voor een volgende aanval.

Deze nieuwe stemmen binnen de homobeweging sluiten beter aan bij de realiteit waarmee de meeste Zuid-Afrikaanse homo's en lesbo's worstelen. Mazibuko Jara is optimistisch over het nieuwe elan. Hij ziet daarin kansen om het

ANC, de communistische partij en de vakbonden van binnenuit te bewegen tot een actief homovriendelijk beleid. 'Het ANC heeft geen beleidsdocument over homoseksualiteit. Het is geen prioriteit, er is gewoon nooit over nagedacht. Maar dat is wel nodig, want lesbische en homoseksuele leden hebben eigen specifieke belangen. De partijen en vakbonden moeten daarvoor intern een basis creëren.' Carl Niehaus valt Jara bij: 'De ANC-leiding onderschat hoe groot de homofobie nog steeds is in Zuid-Afrika. Wij moeten uitdagende programma's ontwikkelen die ingaan op seksuele oriëntatie en de homofobie in de maatschappij aanpakken, een opdracht die een nog grotere uitdaging is dan het voor elkaar krijgen van de grondwetsclausule.' ●

* Een reconstructie van de lobby van de homobeweging voor grondwettelijke gelijkheid van homo's en lesbo's staat in het voorjaarsnummer van *Zuidelijk Afrika* (nr. 1, 2004).

Meer informatie:

Behind the Mask op www.mask.org.za,

Equality Project op www.equality.org.za

Met dank aan het NiZA Media Programma voor hun financiële steun.

MALAWI, 25 JAAR LATER

ANNE-MARIEKE STEEMAN

1
In de bar van het Mount Soche Hotel zitten drie mannen herinneringen op te halen aan de jaren zeventig onder president Kamuzu Banda. Ze hebben op dezelfde middelbare school gezeten maar elkaar sindsdien niet meer gezien. Met tranen in de ogen memoreert een van hen de Engelse leraar Mr. Johnson, die op een dag gesommeerd werd binnen 48 uur te vertrekken omdat hij een kritische opmerking had gemaakt over Banda's beleid. Alsof het gisteren is gebeurd, vertellen ze hoe Mr. Johnson met zijn koffertje het schoolterrein verliet na meer dan twintig jaar trouwe dienst in het onderwijs. 'Dat ik zo goed Engels spreek, mevrouw, is te danken aan Mr. Johnson!' Ze zijn het roerend met elkaar eens: de huidige regering bestaat uit zakkenvullers, maar de tijden van Kamuzu Banda mogen nooit meer terugkomen.

2
De waarnemersmissie van de Europese Unie – die niet wist dat ik van 1977 tot 1980 in het district Nsanje woonde – heeft tot mijn verrassing besloten mij naar Nsanje te sturen. Dit district, gelegen in de Shire-vallei

Waarnemers van de Europese Unie woonden op 20 mei de verkiezingen in Malawi bij. Anne-Marieke Steeman was een van hen. Eind jaren zeventig woonde ze drie jaar in het district Nsanje, in het zuiden van het land, een *Black Men's Hell* vanwege de verpletterende armoede. Zou het leven er nu beter zijn? Ze schrok. 'De tijd heeft 25 jaar stilgestaan en iedere vorm van ontwikkeling is uitgebleven.'

in het uiterste zuiden van het land, is vooral berucht vanwege de hoge temperaturen, de enorme luchtvochtigheid en de talrijke muggen. Onder het bewind van Kamuzu Banda was het een dumpgebied voor ambtenaren die zich niet geheel voegden naar de wensen van de dictator en zijn Malawi Congrespartij (MCP). De beruchte gevangenis bevonden zich in Nsanje. Livingstone noemde het gebied een eeuw eerder al de *White Men's Hell*. In de jaren zeventig was het meer de *Black Men's Hell*, vanwege de verpletterende armoede. Maar ik ben opgetogen.

Het weerzien is schokkend: er is niets veranderd. Of toch wel. De asfaltweg van

honderd kilometer lang die destijds door de vallei werd aangelegd, is voor tweederde verdwenen en is nu een hobbelige zandweg. Het plaatsje Chiromo – nog op iedere wereldkaart te vinden – bestaat niet meer. Na de zoveelste overstroming, die volgde op de zoveelste droogte, is het dorp verlaten. Van het postkantoor resten nog de fundamenten, overwoekerd door gras en onkruid. Het noorden van het district is al maanden niet meer vanuit de districtshoofdstad Nsanje over de weg bereikbaar, omdat de brug over een zijtak van de Shire in het laatste regenseizoen

is weggespoeld. Je kunt er alleen nog komen met een roeibootje, dat wordt bediend door een visser die met een lange stok laveert tussen de grillige stromingen. Overdag is dat niet al te gevaarlijk, maar 's avonds en 's nachts zitten er veel nijlpaarden en krokodillen.

Het gevoel dat de tijd 25 jaar heeft stilgestaan en dat iedere vorm van ontwikkeling is uitgebleven, wordt de volgende dagen voortdurend bevestigd. We horen het van de onderwijzers, die een belangrijke rol spelen in de verkiezingen omdat zij de afgelopen maanden de registratie van de kiezers hebben gedaan en op de verkiezingsdag zelf de stembureaus in hun scholen bemensen. Het basisonderwijs is weliswaar gratis geworden, maar het aantal onderwijzers blijkt niet toegenomen en het aantal leermiddelen ook niet. De eerste klas in het basisonderwijs telt vaak driehonderd leerlingen, van wie ongeveer vijftig het laatste jaar halen, de rest valt ergens onderweg uit. Gemiddeld is er één onderwijzer per honderd leerlingen. Het aantal nieuwe scholen is op de vingers van één hand te tellen.

In de gezondheidszorg een vergelijkbaar beeld. Vanuit Chididi, het enige plaatsje in het district dat in de bergen ligt, is het 45 minuten naar districtshoofdstad Nsanje. Chididi heeft een gezondheidscentrum, dat geleid wordt door een tandartsassistent. De laatste vroedvrouw is vertrokken in 1990, de laatste medisch assistent in 1998 en de laatste verpleegster in 2003. Geen van hen zijn vervangen. Zwangere vrouwen proberen tijdig voor de bevalling in Nsanje te zijn maar als dat niet lukt en de bevalling niet voorspoedig verloopt, rent iemand uit het dorp naar Nsanje om de enige ambulance te halen en daarmee terug te keren naar het dorp, waarop de zwangere vrouw de hobbelige tocht naar beneden kan beginnen. Dat wil zeggen: als de auto er is, niet stuk is en er diesel beschikbaar is.

Is er dan helemaal niets ontwikkeld in Malawi in de afgelopen 25 jaar? Toch wel. Al luisterend naar allerlei mensen ontstaat langzamerhand ook een ander beeld. Veel mensen zijn kritischer geworden, ze praten luid en duidelijk over wat hen niet zint aan de regering, de politici, de politie, de ambtenaren. Ze maken grapjes over de president en de heersende politieke elite. Ze zingen de muziek mee van de vele popbandjes, die niet alleen over de liefde zingen maar ook over armoede, uitbuiting en aids. En zelfs in het stoffige Nsanje zijn Malawiaanse particuliere organisaties gevestigd die zich bezighouden met democratie en mensenrechten.

De mensen in Nsanje schreeuwen bijna wanneer ze tegen ons zeggen: *We want change now!* In dit district is iedereen het erover eens wie die verandering zal brengen: Gwanda Chakuamba, parlementslid namens het district en presidentskandidaat van een coalitie van oppositiepartijen.

Gwanda Chakuamba? Die ken ik nog. In 1977 was hij minister voor Zuid-Malawi. We zagen hem vaak in zijn witte Mercedes langs ons dorp rijden op weg naar zijn huis een dorpje verder. In 1979 werd hij plotseling gearresteerd. De aanleiding zou het bezit van een revolver zijn geweest, die hij nota bene van Banda zelf zou hebben gekregen. Chakuamba verdween voor veertien jaar achter de tralies. Hij liet weten zich bij zijn vrijlating onmiddellijk aan te sluiten bij de oppositiepartij Verenigd Democratisch Front (UDF) van Makili Muluzi en dat deed hij bij zijn vrijlating in 1993 ook. Een week lang. Om zich alsnog aan te sluiten bij

de MCP van Kamuzu Banda, dezelfde partij die hem had opgesloten. In de gevangenis had Chakuamba zich bekeerd tot een *born again*-christen, een van de vele oprukkende christelijke stromingen in Malawi, en had, zo meldde hij, Banda vergeven. 'Het UDF biedt mij slechts een plaats op districtsniveau, maar het MCP geeft mij mogelijkheden om op nationaal niveau te opereren. Ik kan van hieruit veel meer doen voor mijn mensen.' De Malawianen in het Nsanje van toen en nu begrepen Gwanda's stap goed: hij zou meer voor hen kunnen doen en dus was het een goede keus. Maar boze tongen beweerden dat Chakuamba was gekocht door Banda met belangrijke functies, onder meer het ministerschap van Binnenlandse Zaken.

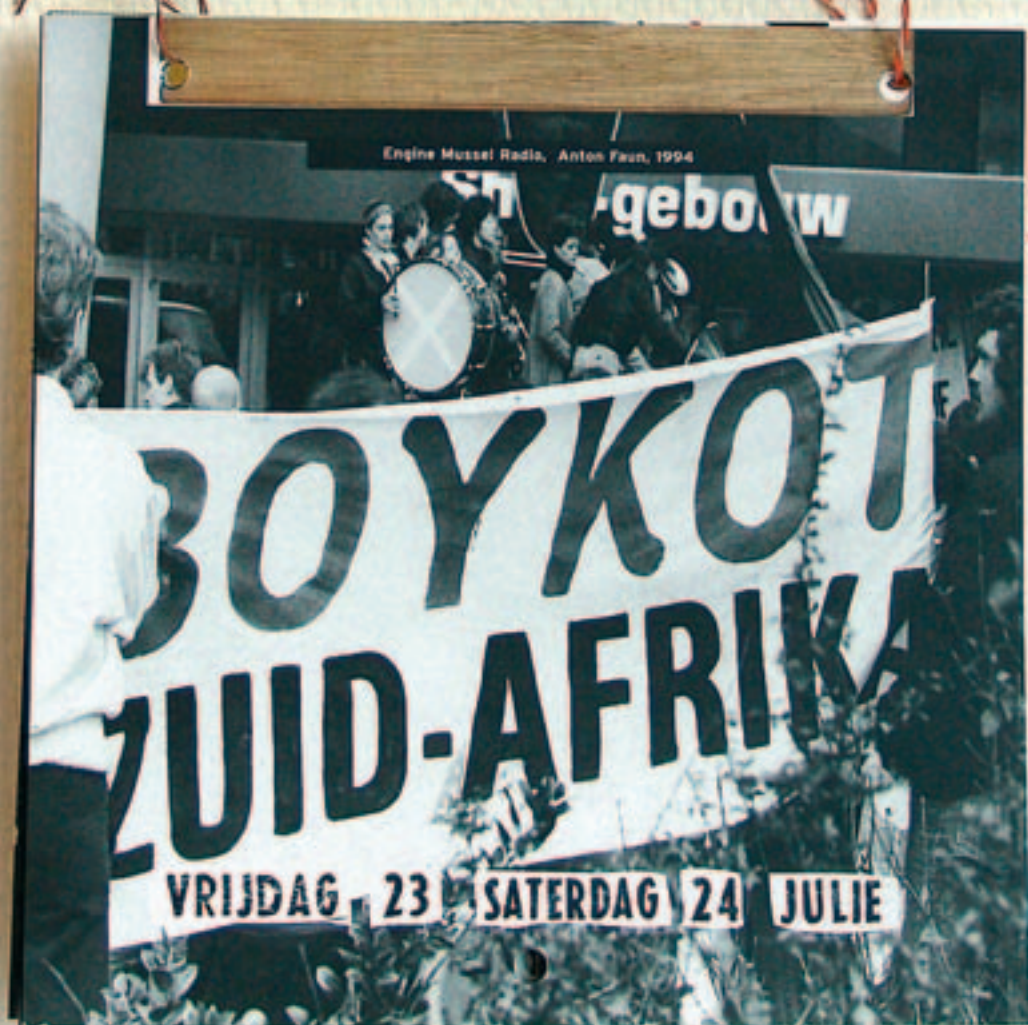
Bij de huidige verkiezingen is Chakuamba aanvoerder van de kleine Republikeinse Partij en presidentskandidaat namens de Mwigirizano-coalitie, een bundeling van onafhankelijke partijen. Hij wordt tegen de verwachting in slechts derde, na winnaar Bingu wa Mutharika van het UDF en John Tembo van de MCP. Chakuamba legt zich niet bij het resultaat neer. Hij verklaart de verkiezingen gewonnen te hebben en heeft een rechtszaak aangespannen tegen de Malawi Electorale Commissie en tegen Bingu wa Mutharika. Het hoofdbureau van politie in Lilongwe heeft alvast een arrestatiebevel klaarliggen voor Chakuamba. Chakuamba had zichzelf namelijk niet uit mogen roepen tot winnaar. 'Ik ben niet bang; ze kunnen mij arresteren en me voor het gerecht dagen, maar ik weet van geen wijken. *I will not be moved.*' ●

Machthebbers

Na het dictatoriale bewind van Kamuzu Banda en zijn MCP vierde Malawi in 1994 de eerste democratische verkiezingen. De politieke elite bleef echter grotendeels aan de macht. Gezozen president in 1994 en 1999 werd Bakili Muluzi van het UPF. In 2004 probeerde Muluzi hardnekkig maar tevergeefs het grondwettelijk verbod op een derde termijn op te heffen. Uiteindelijk schoof hij zijn partijgenoot Bingu wa Mutharika naar voren, die op 20 mei tot nieuwe president werd verkozen. Bij de gelijktijdig gehouden parlementsverkiezingen verloor het UDF echter de meerderheid. De gefrustreerde oppositie onder leiding van Gwanda Chakuamba accepteerde de uitslag niet en beschuldigde het UDF van fraude. Chakuamba's aanhangers wierpen wegbarricades op en plunderden UDF-kantoren. Bij de rellen vielen zeker vier doden.

De waarnemersmissies van de Europese Unie en de Commonwealth waren tevreden over de gang van zaken op de verkiezingsdag zelf, maar hekelden de aanloop naar de verkiezingen. Het kiesregister rammelde aan alle kanten, er werden twee miljoen stembiljetten te veel gedrukt, de media waren propagandamachines van de regering, in de UDF-campagne werd overheidsgeld gebruikt. Wiep Bassie, waarnemer namens het NiZA, veroordeelde de verkiezingen als 'niet eerlijk': de machthebbers misbruikten de democratie om aan de macht te blijven. Het laatste nieuws: Chakuamba heeft eieren voor zijn geld gekozen, want geen macht betekent geen invloed. Nadat zijn coalitie zes ministersposten kreeg toegezegd, is hij togetreden tot de UDF-regering.

FLYVOER HARDSWIJK SOMERKALENDER

Kraaltjes borduren op een kloppend hart

MARNIX DE BRUYNE

DAK'ART, de biënnale voor hedendaagse Afrikaanse kunst in het Senegalese Dakar, concentreerde zich dit keer (7 mei-7 juni) op videokunst.

Onder de genodigde Afrikaanse kunstenaars waren vijf Zuid-Afrikanen en een Zimbabwaan. Maar anderen stalen de show, vond kunsthistorica Pauline Burmann.

Burmann: 'Twee handen in kanten handschoentjes, die kraaltjes borduren op een kloppend hart: prachtige videokunst was dat. Amal el Kenawy uit Egypte had hiervoor een pacemaker in een runderhart gestopt – ze wilde het samenleven in een huwelijk verbeelden. Even opmerkelijk waren de foto's van haar landgenoot Maha Mamoun: langgerekt afgedrukte straatbeelden van 3 meter breed, genomen op heuphoogte, waarop toch maar enkele details te zien waren. Of neem de hommage aan de slachtoffers van de veerbootramp in Senegal twee jaar geleden in een van de 111 exposities in DAK'ART OFF: een indrukwekkende opstelling van lichamen van gips op ware grootte, met hoofden als een soort zuignappen.

Er was veel moois te zien in Dakar. Maar er ging ook wel wat mis. Er waren in het begin niet genoeg DVD-spelers voor de videokunst. De catalogus was pas na zeven dagen voorradig, een uur voor het eind van de Biënnale. Werk van kunstenaars uit de VS en Brazilië was nooit aangekomen. De zalen voor de tentoonstelling 'Diaspora' bleven daardoor leeg, met soms een sokkeltje waarop de kunstenaar dan maar een catalogus van zijn werk had gelegd. Een van hen wilde een schadeclaim indienen van 700.000 dollar. Ach, bij de Biënnale van Venetië gaan ook dingen mis. Maar in Dakar zaten westerse bezoekers enorm te klagen. Op de vierde dag functioneerde alles, maar toen waren velen alweer weg: die wilden even anderhalve dag DAK'ART doen. Zinloos, zo'n kort verblijf.

De delegatie uit de VS, voor de eerste 'afro-amerikaanse' tentoonstelling in Dakar, was indrukwekkend: drie kunstenaars toonden op spectaculaire wijze hun werk. Ze waren met twee PR-functionarissen en dertig andere assistenten gekomen. Zag je ze zitten, met hun mondkapjes tegen het stof, in hun airconditioned bussen. De Afrikanen vreesden in het begin dat de Afro-Amerikanen de biënnale zouden overnemen. Ze hadden natuurlijk goed verzorgd materiaal, mooie posters en folders en trokken

veel aandacht. Maar van de 'dialogoog' met andere Afrikanen, waar ze het steeds over hadden, kwam niets. Zo lieten die kunstenaars hun eigen experts de openbare interviews afnemen. Waarom niet door Afrikanen? David Hammans organiseerde een 'tombola' ergens in de stad, waar hij zestig schapen liet verloten. Vrouwen die een schaaap wonnen, dansten van vreugde. De performance was een bewijs van de 'interactie' en toonde dat Hammans heel wat teweegbracht in Dakar, zei zijn medewerker. Maar Hammans praatte met niemand, hij zat er maar een beetje schaaapachtig bij. Nee, dat was niet als woordgrap bedoeld.

De meeste grote tentoonstellingen over Afrikaanse kunst, en discussies daarover, spelen zich buiten het continent af. Alleen in Dakar kunnen de Afrikanen onderling debatteren. Wat Dakar ook bijzonder maakt, is dat deze biënnale door een grote groep juryleden wordt samengesteld, niet door één curator. Dat is een verschil met de biënnale in Johannesburg. Zuidelijk Afrika was overigens goed vertegenwoordigd. Thando Mama uit Durban won een aanmoedigingsbeurs, beeldhouwer Tapfuma Gutsa uit Zimbabwe kreeg een ereprijs voor zijn hele oeuvre. De videokunst van Sue Williamsen viel tegen. Ze had vijf Afrikanen laten vertellen over het geweld in hun land dat hen naar Zuid-Afrika deed vluchten. Voor de Tafelberg in Kaapstad liet ze hen naar de bandopnames luisteren terwijl ze hun gezichten filmde, die soms verstijfd als ze hun eigen ellende hoorden. Ik noem dat 'telling other people's stories', wat je meer ziet bij blanke Zuid-Afrikaanse kunstenaars van haar generatie – Williamson is in de vijftig. Ze worden beroemd dankzij de emotionele verhalen van Afrikanen. Ik snap het wel: ze doen het uit schuldgevoel, of politieke correctheid. Maar ik vind het niet kunnen. Film dan ook een Poolse immigrant in Zuid-Afrika – alsof die geen erge dingen heeft meegemaakt. Op deze manier is het slechts een esthetisch verantwoorde *Big Brother*-uitzending.' •

FOTO: PAULINE BURMANN

De Swakopmund Observer

over media en het vrije woord

Waarde Lezer,

Onderwijs, onderwijs en nog 'rris onderwijs! De vertegenwoordiger van de Nederlandse regering die onlangs de Pan Afrikaanse Conferentie voor Goed Bestuur in onze hoofdstad Windhoek toesprak, had onze belangrijkste behoefte niet beter onder woorden kunnen brengen. En nog 'rris! De vertegenwoordiger hield zich in maar God hoorde hem brommen: breng die ministeries op orde, roei de corruptie uit, geen memo's maar schoolboeken! Laten ministers en onderministers ophouden met elkaar de ambitie uit de broek te staren. De aanwezigen klaptten luid toen de vertegenwoordiger was uitgesproken. Vervolgens dacht de Botswaanse minister van Onderwijs de bal handig terug te kaatsen. Kon hij niet eens op werkbezoek naar Nederland? Maar daar trapte de vertegenwoordiger niet in. 'Je hoeft niet te hebben gezien hoe goed wij het doen om te weten hoe je een ministerie moet runnen', zei hij vriendelijk maar gedecideerd. Daar had de Botswaanse minister niet van terug.

Heinrich Ojtjiewarongo,
(swakob@hotmail.com)

Drie radiozenders overvallen in Congo

Begin juni zijn in Bukavo, een stad in het oosten van het land, drie radiostations door Congolese rebellen overvallen. Inmiddels hebben de radiostations hun uitzendingen hervat.

Na de overval doken veel van de medewerkers verbonden aan Radio Maria, Radio Sauti ya Rehema en Radio Maendeleo, een NIZA-partner, onder. De met Rwanda sympathiserende rebellen zijn verjaagd maar de dreigementen houden aan. Nadat Maendeleo op 10 juni weer in de lucht was, ontving nieuwschef Kamengele Omba twee telefoontjes: 'Julie zijn er weer. Julie denken dat het over is, maar jullie zullen nog zien', aldus een van de anonieme bellers.

Tijdens de overval namen rebellen technische apparatuur van Maendeleo in beslag. De broer van directeur Joseph Nkinzo van Sauti ya Rehema werd tijdens een huiszoeking om het leven gebracht.

FOTO: RENÉ ROEMERSMA

Zuid-Afrika krijgt jeugd-journaal

Zuid-Afrika, Suriname en Afghanistan krijgen een jeugdjournaal geïnspireerd op het Nederlandse model. Op initiatief van de Stichting Communicatie Ontwikkelingssamenwerking (SCO) wordt in deze landen een begin gemaakt met kindertelevisie. Volgens Nynke Vlieger van het SCO kunnen kinderen via een jeugdjournaal een eigen beeld van de wereld leren vormen. Nu zijn ze aangewezen op Amerikaanse tekenfilms en het nieuws voor volwassenen. Het Nederlandse jeugdjournaal en de NOS geven advies en verschaffen training ter plekke.

Terreurbendes

De journalist Wifj Mbanga heeft zich de woede op de hals gehaald van de Zimbabwaanse ambassade in Brussel. De journalist, die een jaar te gast is in Tilburg, ageert in zijn columns in het Brabants Dagblad en op www.niza.nl fel tegen het regime in zijn land. In een brief aan NIZA schrijft ambassadeur Nyakotoyo dat Mbanga de doelstellingen van het 'nationale trainingsprogramma voor de jeugd' vervalst met zijn bewering dat het in feite gaat om het opleiden van terreurbendes. Onzin, aldus Nyakotoyo. 'De training richt zich op de ontwikkeling van ondernemersschap, gezondheids-onderwijs, sport en recreatie.'

Een advertentie van het Zuid-Afrikaanse uitgever concern Johnnic. 'We worden gevormd door de verhalen die ons worden verteld. (...) In de afgelopen eeuwen hebben we gezien hoe 'geracialiseerde vertellingen' zich op vele wijzen hebben ontwikkeld, waarna ze door de media werden geglobaliseerd. Massamedia als dragers van voortgaande ongelijkheid.' Het beeld is duidelijk: welvaart tegenover armoede.

ADVERTENTIE

THE SECURITY SCHOOL SWAKOMUND
-ALARMS - ARMED RESPONSE - INTERCOMS -
-SECURITY GUARDS - PRIVATE INVESTIGATIONS

11 Field Street
P.O. Box 611
Swakopmund

TEL: (064) 463 899
FAX: (064) 463 892

“Zo’n typisch nieuw Nederlands knulletje” Nederlandse hersenspoeling

‘Het zal met de meeste Nederlandse expats wel net zo zijn als met hun lotgenoten elders: hoe verder van huis, hoe rechtser’, schrijft Bert Bakker uit Nelspruit in de februari-uitgave van de *Nederlandse Post*, de ‘gezelligste krant van Afrika’.

Smalhout, de trouw aan Vorstehuis en Vaderland en de verheerlijking van Indische Nederlanders die zich, anders dan veel Marokkaanse Nederlanders, goed zouden hebben aangepast. Dat had Bakker beter allemaal niet kunnen zeggen. In navolgende nummers van de krant schieten lezers hoofdredacteur Sibolt van Ketel, tevens correspondent van De Telegraaf, massaal te hulp. Bakker heet ‘zo’n typisch nieuw Nederlands knulletje’, schrijft de een, wiens kritiek ‘hoofdzakelijk in het licht van de Nederlandse hersenspoeling moet worden gezien’, aldus een ander. Veel lezers wijzen erop dat ‘normen en waarden in Nederland zoek zijn’. Ook krijg Bakker het advies: ‘Ga terug naar Holland.’

Bakker reageert in het aprilnummer: ‘Ik hoop niet dat er in Zuid-Afrika ooit een columnist opstaat, die zich net zo ongenueanceerd uitlaat over allochtonen als de Hooggeleerde Heer Smalhout dat in Nederland doet.’

ADVERTENTIE

Mmegi: doorn in het vlees van de overheid Krant in Setswana

Niet langer heeft de regering van Botswana het monopolie op de media. Dat heeft alles te maken met *Dikgang Publishing Trust* (DPT). Noem je DPT, dan kijken de Batswana, zoals inwoners van dit land genoemd worden, je onbegrijpend aan. Zeg je *Mmegi*, dan weten ze precies waar je het over hebt. De krant is uitgegroeid tot marktleider. Een doorn in het vlees van de overheid was hij altijd al, maar nu wordt de *Mmegi* ook gelezen.

Om te beginnen is het 's lands oudste onafhankelijke krant, opgericht in 1968 in het stadje Serowe. In oktober 2003 veranderde de *Mmegi* van een week- in een dagblad, en heeft de sceptici inmiddels fink voor joker gezet. Die dachten dat er naast de door de staat gecontroleerde *Daily News* geen ruimte voor een andere krant zou zijn. Maar hoofdredacteur Titus Mbuya heeft in korte tijd zijn krant rendabel weten te maken; de oplage is dramatisch gestegen. En daar moet de krant het van hebben nu de overheid niet langer adverteert in de *Mmegi* en de snel

groeierende commerciële radio- en tv-stations een groot deel van de advertentiebudgetten naar zich toetrekken. De *Mmegi* is een volledig dagblad. Naast politiek en economisch nieuws vindt de lezer er sport, amusement, een opiniepagina en cartoons. www.mmegi.bw trok sinds haar lancering in 2002 ruim een half miljoen bezoekers. (Pamela Dube)

krant tussen wandelende duinen

Wifij Mhanga

“Bush against war”

De directeur van het Kaapse Bush Radio, Zane Ebrahim, werd medio april in Baltimore door tien beveiligingsagenten van het vliegveld uit het toestel gehaald, gefouilleerd, uitgekleed en bijna twaalf uur lang verhoord. Ebrahim was op weg naar huis nadat hij het woord had gevoerd op een conferentie over tien jaar democratie in Zuid-Afrika. Het was de radiomaker aanvankelijk niet duidelijk waarom hij ten overstaan van 400 medepassagiers werd vernederd maar al snel bleek ‘dat ze erg boos waren over de anti-oorlogscampagne die ons station voerde onder het motto ‘Bush Against War’, aldus Ebrahim. Hij werd vrijgelaten zonder excuses. ‘Ze zeiden dat ik goed moest onthouden dat ze me zouden blijven volgen.’ Bush Radio krijgt ondermeer financiële steun van NIZA en van The Voice of America.

Stedenband

De Nederlandse gemeente Heusden heeft een stedenband afgesloten met Swakopmund. Hulde!

Democratische Republiek Congo:

KETEN VAN PLUNDERING EN GEWELD

BRAM POSTHUMUS

De gevechten zijn een complexe mix van wedijver tussen lokale groepen die worden bestreden of ondersteund door niet minder dan drie regeringen: de eigen Congolese en twee buitenlandse, uit Uganda en Rwanda. Daartussendoor lopen troepen die nu eens namens de VN en dan weer namens de Europese en/of Afrikaanse Unie proberen iets van vrede en rust te brengen. Tot nu toe tevergeefs. In het oosten van de DRC worden alle misdaden gepleegd die de mens in zijn lange wrede geschiedenis heeft uitgedacht: moord, verkrachting, verminking, plundering.

Rijkdommen

Oost-Congo heeft enorme reserves van goud, diamanten, hout, mogelijk olie en in ieder geval het metaalcomposiet col-tan, dat vitaal is voor de computerindustrie, de vliegtuigbouw en de mobiele telefonie. Big business dus. Lange tijd is vooral de politiek-economische exploitatie van Congo's rijkdommen voorwerp van afkeuring geweest, te beginnen met de genocidaire rubbermagnaat Koning Leopold II van België, tot aan de mineralenexploitant en kleptocraat Mobutu. Sinds 1998 woedt in de DRC 'Afrika's eerste wereldoorlog' en hebben minstens acht Afrikaanse landen zich gestort op de baggervette kluiven die overal op te graven zijn.

Gaandeweg komen ook de praktijken van bedrijven in beeld. Dat is vooral te danken aan de vele acties van NGO's die, al dan niet samenwerkend in clubs als Fatal Transactions, onderzoek doen en bedrijven die zich misdragen aan de schandpaal nagelen. Er zijn, uiteraard, voldoende bona fide ondernemingen werkzaam in de DRC, maar een flink aantal onder hen bewandelt paden waar op zijn minst meer licht op zou mogen schijnen. De essentiële kwestie is de link tussen de oorlogen in Oost-Congo en de exploitatie van de hulpbronnen in hetzelfde gebied. Het principe ziet er als volgt uit: een lokale militieleider/krijgshoofd maakt zich meester van een gebied met bodemschatten, hij exploiteert ze en exporteert ze via eigen kanalen, bevriende smokkelaars of militairen naar de internationale markt. Met het aldus verdiende geld zet hij de oorlog voort.

Richtlijnen

In 2000 werd een speciaal VN Panel ingesteld om deze illegale activiteiten te onderzoeken. Het Panel maakte zijn bevindingen openbaar in 2002. Bij de clandestiene exploitatie van de DRC bleken ruim honderd buiten-

Er ligt een lint van oorlog in het oosten van de Democratische Republiek Congo (DRC). Het loopt van Bunia in de grensstreek met Uganda via Goma op de grens met Rwanda naar Bukavu, niet ver van het drielandpunt DRC-Rwanda-Burundi. Sinds de Tweede Wereldoorlog is nergens ter wereld op zo'n enorme schaal menselijk lijden voorgekomen.

landse bedrijven betrokken uit allerlei landen: Rwanda, Uganda, Zimbabwe, Zuid-Afrika, België, Frankrijk, Canada, Groot-Brittannië en Nederland. Er werden namen genoemd, personen en bedrijven. Maar de VN raakte na de publicatie van dat rapport in het defensief omdat veel bedrijven, gestoken omdat ze genoemd waren, hun naam gezuiverd wilden zien. In het vervolgrapport, dat een jaar later uitkwam, was dat in bijna de helft van de gevallen gebeurd. Dat laat onverlet dat ruim vijftig ondernemingen te boek staan als 'niet in de haak'.

De OESO, Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (in essentie de club van rijke landen) heeft

richtlijnen opgesteld die zijn bedoeld om correct gedrag van ondernemingen te bevorderen. Het probleem is dat deze richtlijnen niet bindend zijn. Een van de mogelijkheden is onderzoek, uit te voeren door zogenoemde Nationale Contactpunten, die aanwezig zijn in alle landen die de OESO-richtlijnen onderschrijven. Vervolgens kunnen de autoriteiten in het desbetreffende land besluiten om verdere stappen te ondernemen. Begin juni is het Belgische Openbaar Ministerie een onderzoek begonnen naar de bank Belgolaise, een dochter van het Nederlands-Belgische bankconcern Fortis. In de DRC zou Belgolaise 70 miljoen euro hebben witgewassen, opbrengst van de verkoop van bloeddiamanten.

Wetgeving

De Britse organisatie Rights and Accountability in Development (RAID) heeft veel kritiek op het VN-rapport, dat volgens haar te veel onduidelijkheden bevat. RAID zou graag zien dat veel helderder wordt wat geoorloofd is en wat niet. Daarnaast moeten de OESO-richtlijnen bindend worden en ondernemingen die zich misdragen kunnen worden gestraft. Voor dat laatste is een aantal maatregelen in de OESO-lidstaten nodig: aanscherping en uitbreiding van bestaande wetgeving (bijvoorbeeld op het gebied van omkoping en geldwitwassen) en het instellen van effectieve strafvervolgving van bedrijven die in overtreding zijn. Voor serieuze investeerders is dat een uitstekende zaak, want die hebben belang bij duidelijke regels en afspraken. Voor de Congolezen zou het een zegen zijn want het kan hen, op den duur, verlossen van de charlatans die nu al bijna anderhalve eeuw zakkenrollend door hun land trekken •

www.fataltransaction.nl, www.docucongo.org, www.oecd.org (OESO)

IDENTITY

Zuid-Afrikaanse kunst gekozen door Janine van den Ende

— PAULINE BURMANN —

Op 3 april werd in het Fortis Circustheater in Scheveningen de tentoonstelling *Identity* geopend, met ruim honderd schilderijen, collages en sculpturen van 58 hedendaagse Zuid-Afrikaanse kunstenaars. Voor het eerst is een tentoonstelling over hedendaagse Zuid-Afrikaanse kunst van deze omvang in ons land te zien.

De tentoonstelling is samengesteld door Janine van den Ende, ter omlijsting van de musical *The Lion King*, een productie van haar man Joop van den Ende. Voor de opening nodigde ze bovendien bijna alle deelnemende kunstenaars uit, het was een ware happening. Veertig Zuid-Afrikaanse kunstenaars verbleven drie dagen in Nederland.

De Amsterdamse Stichting Thami Mnyele stelde hen in de gelegenheid curatoren en critici uit de Nederlandse kunstwereld te ontmoeten, waarvan gretig gebruik werd gemaakt. De ontmoetingen hebben geleid tot diverse initiatieven met deze kunstenaars.

Intensiteit

Omdat het CIRCUSTheater dit jaar honderd jaar bestaat, wilde Van den Ende in eerste instantie honderd jaar Zuid-Afrikaanse kunst tonen. Maar al tijdens haar eerste bezoek aan de Bag Factory in Johannesburg – een gerenommeerd kunstenaarsinitiatief waar een groot aantal bekende en onbekende kunstenaars een atelier heeft – veranderde ze van gedachte. 'Ik werd meteen geraakt door de intensiteit van de kunstwerken die ik zag. Daar kwamen de aangrijpende verhalen van de kunstenaars bij, en de manier waarop zij via hun werk zoeken naar hun identiteit in dat land, dat zo getekend is door geweld, armoede en apartheid. Dat verhevigde nog eens de indruk die de kunstwerken op mij maakten. Daarom besloot ik dat 'identiteit' het thema van de tentoonstelling moest worden.'

Afspiegeling

Van den Ende reisde door Zuid-Afrika en bezocht studio's, galeriën en townships in Johannesburg, Durban en Kaapstad. Ze kocht ruim honderd kunstwerken aan, daarbij geassisteerd door kunstenaar Sharlene Kahn uit Durban. Haar aankoopbeleid kende wel enige restricties. Vanwege de ruimte waar de werken zouden komen te

hangen, ontbreken conceptuele kunst en grote video-installaties. In de catalogus schrijft Van den Ende dat ze geen echte kunstkenner is en dat 'de tentoonstelling niet de pretentie heeft een afspiegeling te zijn van de Zuid-Afrikaanse kunst, maar louter een verwijzing naar een deel van het werk dat sinds de jaren zestig is geproduceerd'. Het is waar dat niet alle kunstwerken de beste werken van de deelnemende kunstenaars vertegenwoordigen. Toch is Van den Ende er uitstekend in geslaagd werken van de meest interessante Zuid-Afrikaanse kunstenaars te verzamelen, die misschien niet een compleet beeld geven van de Afrikaanse kunst maar wel degelijk een afspiegeling zijn van de Zuid-Afrikaanse culturele samenleving. De regenboognatie, de monumenten van de blanken, dictatuur, leiderschap, de geschiedenis van de kleurlingen, de townships, misdad, alcoholisme, aids, de rol van de vrouw in de Zuid-Afrikaanse maatschappij; het zijn maar enkele van de thema's die aan bod komen bij deze kunstenaars, die bovendien verschillende rangen en standen, geslachten en leeftijden vertegenwoordigen. Van den Ende heeft zo een bijzonder boeiende en overtuigende selectie weten te maken.

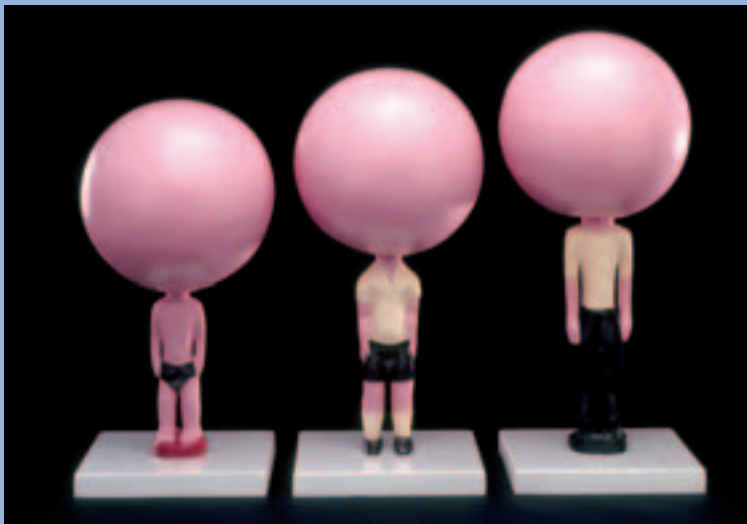

Philip Rikhotso (1945)

Zonder titel (2001)
beschilderd hout, 47 x 18,5 x 20 cm
Rikhotso laat zich inspireren door de eeuwenoude legendes uit de Tsonga-traditie. Vooral de provocatieve figuren uit de vertellingen spreken hem aan; op virtueuze wijze heeft hij de griezelige half mens-half dier figuren uit hout gesneden en beschilderd

Brett Murray (1961)

Bubble Heads I, II and III (2002)
beschilderd brons, 34 x 19 x 19 cm
Murray is een van de populairste kunstenaars in Zuid-Afrika. Zijn werk gaat over de strijd tussen de verschillende culturen, de wrijvingen tussen het afro- en eurocentrisme, het oude en nieuwe Zuid-Afrika, de kloof tussen arm en rijk. Met grappige en ironische verwijzingen en met gebruik van toegankelijke beeldtaal weet Murray zijn publiek aan het denken te zetten. ➤

David Koloane (1938)

Ordinary People Series (2004)
grafiet op papier, 100 x 70 cm

De internationaal bekende kunstenaar David Colagne is een autoriteit in de Zuid-Afrikaanse kunstwereld en in de ogen van veel jonge kunstenaars een held. Zijn werk is over het algemeen abstract-expressionistisch van aard maar heeft de laatste jaren een meer figuratief karakter gekregen. Het verbeeldt het leven in de stad, de drukte, het geweld, maar ook de schoonheid van alledaagse dingen, zoals zijn vier houtskoolportretten van alledaagse vrouwen.

Tracey Rose (1974)

San Pedro Lambada (2002)
foto, 125 x 124 cm

In veel van haar werk maakt Tracey Rose gebruik van haar eigen lichaam. Ze liet zich eens 'ontdaan van al haar vrouwelikheden' naaktgeschoren in een glazen vitrine tentoonstellen. De katholiek opgevoede Rose, met Khoi en Duitse voorouders, stelt in haar overrompelende werk onderwerpen als gender en ras centraal.

De expositie is vrij toegankelijk voor theaterbezoekers.

De werken blijven te zien tot het einde van de speelperiode van The Lion King. Bij de expositie is een uitvoerige catalogus verschenen.

Voor meer informatie:
www.circustheater.nl

Jennifer Lovemore-Reed (1969)

7+7+7 Deadly Sins (2003)
brons, verf, gevonden voorwerpen, lint, lood, textiel, hout, 68 x 182 x 11 cm

Reed analyseert de rol van de vrouw in de geschiedenis en de samenleving. Hoewel vrouwen op elk niveau actief betrokken zijn geweest bij de strijd in Zuid-Afrika, lijkt de geschiedenis nog steeds de nadruk te leggen op de daden van mannenmoed.

George Velaphi Mzimba (1959)

Samburo Moran II (2002)
mixed media op canvas, 150 x 300 cm
Grote portretten, geschilderd op doek en bielen, kijken je indringend aan. Mzimba, woonachtig in Soweto, schildert met opmerkelijke kracht de trotse bewoners van de townships bij Johannesburg.

FLEVOPREK HARDERWIJK SOMERKALENDER

Gezondere dan Radio Five met die liedjie
Say it loud (I'm black and I'm proud) van James Brown

Marvellous Mengena, Schilderij Radio (man combing his hair), 1994

SONDAG 8 MAANDAG 9 AUGUSTUS

Win een radiokalender. Stuur mail naar magazine@niza.nl of kaartje naar Zuidelijk Afrika, Postbus 10707, 1001 ES Amsterdam o.v.v. kalender. Onder de inzenders worden tien kalenders verloot.

DANSEN VOOR JE LEVEN

BART LUIRINK

Dansen tegen aids maar in een positief jasje. Op 27 november, aan de vooravond van Wereld Aids Dag op 1 december, zullen zowel in Kaapstad als in het Nederlandse Gelredome tienduizenden jongeren gevolg geven aan de oproep van Dance4Life. Het dansspektakel wordt in Nederland begeleid door een drie uur durend televisieprogramma gepresenteerd door Jack Spijkerman. Dan zal de stand worden opgemaakt van een campagne waarbij zich inmiddels 67 scholen hebben aangesloten. Zeker veertigduizend scholieren hebben dan elk vijftig euro opgehaald, ter ondersteuning van projecten van STOP AIDS NOW! en WPF (World Population Foundation) in onder meer Zuidelijk Afrika.

Op 27 november is ook de opbrengst bekend van de 'twee kwartjes meer' die nagenoeg alle grote evenementen bij enkele honderdduizenden bezoekers in rekening brengen, variërend van het hardcore dance event *DefQon* (25.000 bezoekers) en *Sensation White* (40.000 bezoekers) tot het *Afrovibes Festival*. Dan is, in de woorden van Ilco van der Linde, Dance4Life neergezet. Die beweging zal binnen tien jaar haar vleugels uitslaan naar zeker twintig landen. De organisatie ontving al mails uit Brazilië, Rusland, Indonesië, Swaziland en Georgië. De World Aids Campaign (WAC), gesteund door UNAIDS, heeft het concept omarmd, in Frankrijk doen de eerste scholen dit jaar al mee.

Zo lijkt het Dance4Life te lukken waar grote fondswervers als de Novib en Cordaid, maar ook NiZA zich suf over piekeren: jongeren massaal op de been krijgen voor een goed doel.

Massa

Van der Linde maakte naam met de organisatie van de bevrijdingsfestivals op 5 mei. Begonnen in de jaren tachtig in een Haarlems schooltje en het Amsterdamse Vondelpark, nu in een reeks van steden met in totaal zo'n 800.000 bezoekers. 'Toen dat groot werd, merkte ik dat een klein aantal fanatieke antiracisten het te commercieel vond worden. Maar ik wil de massa in het midden raken.' Dat Van der

Dance4Life was op 27 april, de Zuid-Afrikaanse 'bevrijdingsdag', het tweede item in het televisienieuws van dat land. Beelden van de meer dan vierduizend jongeren die naar het Amsterdamse stadshuis waren gekomen, een dansende ambassadeur Jana, een gesprek met initiatiefnemer Ilco van der Linde. De correspondent ronderde af met: 'Anno 2004 is dit de manier waarop Nederland vorm geeft aan betrokkenheid met Zuid-Afrika.'

Lindes energie zich inmiddels richt op Zuid-Afrika en de aids-problematiek heeft te maken met een krantenartikel dat hem tijdens een sabbatical in Latijns-Amerika onder ogen kwam. 'Het meldde dat mannen in Afrika soms denken dat je je van het aids-virus kunt verlossen door seks te hebben met een jonge maagd. Ik weet niet of dat verhaal voor 100% klopt maar het raakte me. Misschien omdat ik zelf drie jonge dochters heb.'

Terug in Amsterdam besloot Van der Linde zijn evenementenbedrijf MTE af te bouwen. Met Dennis Karpes, een marketingdeskundige die onder meer vormgaf aan campagnes voor Levi's en Kuyichi, richtte hij 4Life op. Inmiddels werken er zo'n vijftien mensen voor zijn organisatie – antropologen, organisatoren van evenementen, communicatiedeskundigen. 'Er is een sterke persoonlijke drive, bij sommige mensen een groot verlangen om zich eens voor een goede zaak in te spannen. Sommigen hebben een tijdje voor niks gewerkt, nu verdient iedereen, maar wel minder dan men elders zou verdienen', zegt Van der Linde. 4Life is gevestigd op de Amsterdamse Hoogte Kadijk,

in de voormalige burelen van het communistische dagblad *De Waarheid*. Maar dat is toeval.

Eigen parochie

De moeite die grote fondswervers hebben om jongeren te bereiken, verbaast Van der Linde niet. 'Er wordt voor eigen parochie gepreekt. Ontwikkelingswerk was jarenlang een speeltje van links. Dat beperkt de groei.' Ook valt het hem op dat sommige organisaties er prat op gaan veel kennis in huis te hebben, maar de emotie vergeten. 'Ik zie niet zoveel verschillen tussen de successen van bijvoorbeeld de vredesbeweging in het begin van de jaren tachtig, die met het Opland vrouwtje een gevoelige snaar raakte, en succesvolle acties nu, zoals *War Child*. Ook hierin verschilt het niet met vroeger: zaken die een beweging verdienen, komen eerst ter sprake op een rokerige zolder. Maar je moet het niet vies en vuig vinden als vervolgens bedrijven bij je campagne betrokken raken.' Dat het initiatieven als Dance4Life aan inhoud ontbreekt, wijst Van der Linde van de hand. 'Natuurlijk krijg ik te horen dat mensen alleen voor de muziek, de DJ's en de vj's komen. Dan zeg ik: dat klopt. Niemand komt alleen voor de inhoud. Belangrijker is de vraag: hoe gaat iemand weg?' Met aanhoudende video-beelden en repeterende boodschappen tussen de muziek door raakt men er, volgens Van der Linde, van doordrongen dat het de moeite waard is om deel te zijn van een beweging tegen aids. Verder zijn er de site, het scholenproject, het journalistieke tv-programma, documentaires, de *free publicity*. Uiteindelijk levert dat de *founding partners* – STOP AIDS NOW! en WPF – een nieuwe achterban op.

Uittesten

Toen ik begin jaren tachtig als chef binnenland bij *De Waarheid* werkte, stond mijn bureau zo'n beetje op de plek van het zitje in het kantoor van Van der Linde. Er werd indertijd allang niet meer gestencild, maar acties kwamen wel nog steeds op gang met behulp van pamfletten, uitnodigingen per brief, kaarten verkopen en langdurig nabellen. Anno 2004 beschikt

Van der Linde over totaal nieuwe verleidingstactieken – met bijbehorende moderne terminologie. Eerst worden elementen van de op handen zijnde campagne uitgetest op een digitaal panel. Vervolgens wordt die campagne nadrukkelijk *below the line* gehouden. Zodoende nemen alleen specifieke doelgroepen ervan kennis. Daarbij gaat het om de werving van *early adaptors*, zeg maar vroege bekeerlingen. Zodra Dance4Life erin slaagt het thema *sexy* te maken, raken mensen verliefd. Vervolgens, legt Van der Linde uit, 'vliegt het door naar de *mainstream*'. Belangrijkste communicatie-tools: e-mail, Internet, *bannering*, sms. Zo doken, bij wijze van *flash mob*, op 27 april die meer dan vierduizend deelnemers aan de lancering van het initiatief op. Zoveel dat sommige mensen dachten dat dit al het spektakel zelf was, zegt Van der Linde. Met behulp van een handvol mediapartners, vele top DJ's en grote aandacht voor de lancering in vrijwel alle kranten, is Dance4Life intussen de *mainstream* binnengevlogen.

Harde campagne

NiZA-directeur Peter Hermes vindt Dance4Life 'fantastisch'. Op het kantoor van zijn organisatie wordt het initiatief met grote nieuwsgierigheid gevolgd. Het biedt immers interessante aanwijzingen over hoe je jongeren actief krijgt. Het lukte NiZA met *hiv-hop* en de NiZA *Scriptieprijs* in de afgelopen jaren om groepen jongeren aan te spreken. Ook was het publiek tijdens het *Levend Jaarboek* in september 2003 aanzienlijk jonger dan in de jaren ervoor. Maar, zegt Hermes, 'de aabaarheidsfactor ontbreekt. NiZA staat te los van campagnes en acties en is te zeer gericht geweest op de professionalisering van de eigen organisatie.' De scholenactie van Dance4Life zal het gebruik van het *hiv-hop*-lesproject zeker bevorderen. De aansluiting die Hermes zoekt, hoopt hij overigens eerder te vinden in de netwerken van andersglobalisten dan jongeren in het algemeen. 'Er is een harde campagne tegen ontwikkelingssamenwerking op gang gekomen. VVD-kamerleden als Szabo en Wilders lopen daarbij voorop. Niemand reageert. Bovendien worden Afrikaanse landen tot economische *partnerships* gedwongen die hen volkomen overleveren aan de Europese markten. Dit voltrekt zich in een klimaat waarin alles maar kan worden gezegd. Laat Afrika maar uitster-

Lancering Dance4Life in Kaapstad.

FOTO: WARRICK MCLEOD

Demonstratie 1976.

FOTO: BIDOC/NIZA

ven, eerst aan onszelf denken', zegt Hermes bitter. 'Dance4Life helpt om dat klimaat te doorbreken. NiZA, op zijn beurt, moet de politiek bestoken met het bredere draagvlak dat er blijkbaar in de samenleving is voor ontwikkelingssamenwerking.' Politiek, draagvlak, ontwikkelingssamenwerking – het zijn begrippen die Van der

Linde zoveel mogelijk wil vermijden. 'Dance4Life is massacommunicatie. Om meer jonge mensen tot de *content* te brengen. Er moet veel meer worden samen-gewerkt, waarbij ieder zijn eigen rol moet pakken.' •

Meer informatie: www.dance4life.com

Bij mijn bezoek aan Zimbabwe, lang geleden, aten wij elke avond sadza, een dikke maïspap en deze gekookte groene bladeren. – Nicole Segers, fotograaf –

De schatkamer

Het aanbod is er minstens zo veelzijdig als op een Afrikaanse markt. De bezoeker vindt in Bidoc, het Bibliotheek, Informatie- en Documentatiecentrum van NiZA, vermoedelijk de uitgebreidste collectie documentatie over zuidelijk Afrika in Europa. Vijftigduizend ontsloten artikelen (vanaf 1970), vijfduizend boeken en 175 lopende abonnementen op diverse kranten en tijdschriften uit de regio. Daarnaast beschikt Bidoc over uniek historisch archief- en documentatiemateriaal over het zuiden van Afrika, de strijd tegen kolonialisme en apartheid en de solidariteit met de bevrijdingsbewegingen. De collectie is opgeslagen in een tweetal databases. Op verzoek stellen medewerkers van het centrum bronnenlijsten samen. Deze geven een overzicht van alle artikelen, documenten, boeken en video's waarover Bidoc beschikt. Ook verwijzen de lijsten naar relevante websites. Van het centrum wordt veelvuldig gebruik gemaakt door onderzoekers, studenten, journalisten, reizigers en andere geïnteresseerden. Bidoc is op werkdagen geopend van 10.00 tot 17.00 uur. Contact maken kan per mail (bidoc@niza.nl) of telefonisch (020.520 6210).

Operatie Vula in Zuid-Afrika verschenen

Eind april kwam in Zuid-Afrika de vertaling van Conny Braam's, twaalf jaar geleden in ons land verschenen, *Operatie Vula* uit. Het boek vertelt het verhaal van de laatste ondergrondse operatie van het nog verbannen ANC en de betrokkenheid van Nederlanders daarbij. Met name in de theaterwereld recruteerde de oud-voorzitter van de Anti-Apartheids Beweging Nederland visagistes, pruikenmakers, acteurs en anderen. Zij trainden talloze ANC-strijders en lieten hen een volledige gedaantewisseling ondergaan. Net als in Nederland is Braam's boek in Zuid-Afrika positief ontvangen. Toch verschillen de recensies nu en daar hevig van die van toen en hier. Toenmalig Elsevier hoofdredacteur Peter Brusse destijds: 'De kwelling voor Conny Braam is des te pijnlijker omdat zij zo duidelijk laat zien dat de oorlog voorbij moge zijn, maar wat is er eigenlijk bereikt?' Ook noemt hij het boek een 'beladen belooftelidnis van een ontgoocheld strijdster.' Voor Muff Anderson, recensente van het Zuid-Afrikaanse dagblad *ThisDay* daarentegen is de verworven vrijheid in haar land mede het resultaat van de door Braam beschreven operatie, 'het verhaal van nooit bezongen helden.'

Shoot the singer!

Wie kan zich een memorabele redevoe- ring herinneren? Grote kans dat Martin Luther King's I have a Dream je te binnen schiet, maar verder? Stel nu dezelfde vraag voor liedjes die je zijn bijgebleven. Bij de meesten zal dat een lawine van antwoorden opleveren. Muziek is een boodschapper die langer en verder draagt dan bijna iedere andere politiek-artistieke uitingvorm. Niet zo gek dus dat autoriteiten door de eeuwen heen knap zenuw- achtig konden worden van hen onwge- vallige populaire muziek. Soms vanwege de klanken zelf, vaker vanwege de doel- treffende combinatie met teksten. De re- actie was dan ook bijna altijd dezelfde: de muziek verbieden, de artiest intimideren, bedreigen of vermoorden, de fans aanpak- ken, de productie van de muziek onmo- gelijk maken, of voorschrijven hoe 'cor- recte' muziek dan wél diende te klinken. De vorige eeuw was een orgie van muziek- censuur. Wie zoekt naar een symbool, misschien dit: de Chileense zanger en gitarist Victor Jara, in het stadion van Santiago na de coup van Pinochet op 11 september 1973, die gedwongen wordt op te treden vlak nadat de militairen zijn vingers hebben gebroken. In *Shoot the Singer* staan veel Victor Jara's: uit Algerije, Birma, Zimbabwe, het Midden Oosten. Het boek beslaat vrijwel alle delen van de wereld, inclusief de landen die zich- zelf laten voorstaan op hun liberale fun- dament. In de VS circuleerde kort na die ándere 11 september een lijst met platen die maar beter even niet konden worden gedraaid, waaronder gevaarlijke nummers als John Lennon's *Imagine*. Radicale rap- nummers zijn in Frankrijk nergens te

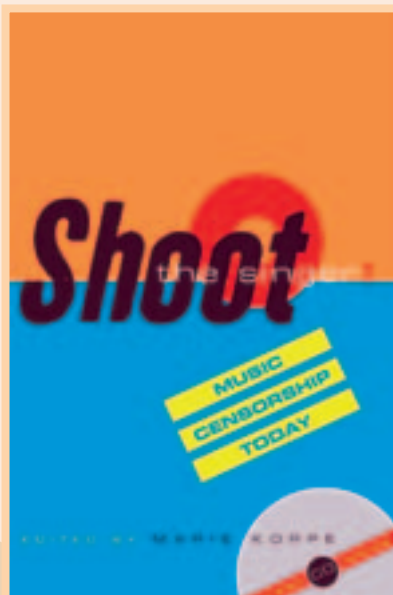
horen. Opvallend genoeg is het hier niet de overheid maar het bedrijfsleven dat beperkingen oplegt... Zuid-Afrika krijgt veel ruimte in het boek. De benadering is interessant: niet alleen komen de slachtoffers van de overijverige censors van het apartheidregime aan het woord, bekende muzikanten als Ray Phiri, Spho 'Hotstix' Mabuse en de blanke protestzanger Roger Lucey, er wordt ook aan een censor gevraagd wat nu precies de criteria waren om iets te verbieden. Welnu, daar bleek een lijst voor te bestaan waarin seks, drugs en blasfemie een voorspelbare hoofdrol speelden, maar ook 'een nihilistische benadering' en 'oneerlijke promo- tie van een politieke partij'. Werd dat geconstateerd, dan viel de bijl. Of werd de artiest in kwestie het leven zuur ge- maakt, en ook dat wordt uit de eerste hand uitgelegd, in dit geval door de ex- agent Paul Erasmus. Het teruglezen van de recente Zuid-Afrikaanse geschiedenis wordt anno 2004 extra saillant tegen het licht van het voortreffelijke hoofdstuk over Zimbabwe (zie ook *Zuidelijk Afrika*, winter 2001-2002), waar het voormalig bevrijdingsregime in precies dezelfde methoden vervalft als het verfoeide regime dat in 1994 werd verwijderd.

De Zimbabweanse zanger Thomas Mapfumo.

Shoot the Singer is gemaakt in opdracht van Freemuse, een organisatie die wereld- wijd muziekcensuur signaleert en aan- klaagt. Bij het boek zit – uiteraard – een cd. Eerder verschenen bij Freemuse rapporten over Zimbabwe, Nigeria, Afghanistan en Roemenië. Internet: www.freemuse.org

Marie Korpe (redactie), *Shoot the Singer*, Zed Books, Londen (www.zedbooks.co.uk), ISBN 1 84277 5057, ca. € 22,00 (Bram Posthumus)

De muziek van...

Suzanna Lubrano,
Kaarverdise zangeres uit Rotterdam

Tijdens de Kora All African Music Awards in Johannesburg koos het publiek u tot 'beste zangeres van Afrika'. U bent daar heel populair?

Mijn populariteit is groot in de Afro-Portugese gemeenschap wereldwijd en ik treed vaak op in Portugeessprekend Afrika. Het was zo bijzonder om in Maputo, Mozambique op te treden – het publiek zong gewoon de teksten mee! Bovendien heb ik vorig jaar gezongen op de 61ste verjaardag van de Angolese president Dos Santos. Met Julio Iglesias nog wel, dat was leuk.

Naar welke muziek luistert u zelf graag?

Ik woon sinds mijn vierde in Rotterdam maar ik ben nog regelmatig in Kaarverdië. In de disco's daar hoor je overal *zouk*, snelle dansmuziek waarvan de oorsprong op de Franse Antillen ligt. Ik hou ook van Senegalese muziek, met name de ritmes vind ik inspirerend, en van R&B. Maar als ik in Kaarverdië ben, luister ik vooral graag naar traditionele muziek, bijvoorbeeld van bands die in restaurants spelen.

Hoe is dat zo gekomen?

Bij ons thuis klonk altijd traditionele muziek. Mijn oom kwam langs met zijn gitaar en speelde dan *batuku*, *coladeira*, *morna* en *funana*.

Funana?

Funana is snelle dansmuziek, *batuku* is ritmische muziek met veel percussie; het zweept vrouwen op tot heupdansen. *Morna* betekent letterlijk schaduw en lijkt op *fado*. Die muziek wordt met name door de oudere generatie gewaardeerd, hoewel ik merk dat ook jongeren steeds meer van *morna* houden. Gelukkig, dan gaat het niet verloren.

Wat zit er nu in uw cd-speler?

Even kijken, de cd heet *Ayan* en bevat traditionele Kaarverdise nummers die gemoderniseerd zijn. Het ritme van de *batuku*, dat normaal op percussie wordt gespeeld, is overgenomen door gitaar. Heel mooi.

www.suzannaonline.com

(Marieke van Twillert)

Boeken

Dan Sleigh, *Stemmen uit zee*

(uit het Afrikaans vertaald door Riet de Jong-Goossens)
Querido, Amsterdam, 2004. 704 pagina's, € 24,95.
ISBN 90 214 8013 1

Stemmen uit Zee is een meeslepend epos over de eerste vijftig jaar van de Kaapse nederzetting. Wanneer Jan van Riebeeck naar de Kaap komt om voor de VOC een nederzetting te stichten, kan alleen het tienjarig Khoi-meisje Krotoa voor hem tolken. Hij noemt haar Eva en neemt haar als kindermisje op in zijn gezin. Jaren later krijgt Eva van de in de Kaap gestrande Deense chirurgijn Peter Havgard een dochttertje, Pieternella, de eerste 'halfbloed' van de Kaap. Verbeeldingrijk tekent Dan Sleigh in enkele groots opgezette verhalen hoe zeven mannen van dichtbij en veraf een rol spelen in Pieternella's leven. Doordat de verhalen op historische feiten zijn gebaseerd, krijgen ze een uitzonderlijke intimiteit en zeggingskracht. De verhaallijnen strekken zich uit over drie oceanen, drie continenten en vele eilanden. En overall klinken de stemmen uit zee in door. André Brink schreef over dit meesterwerk, dat tal van Zuid-Afrikaanse literaire prijzen ontvingen: 'Sleigh heeft op een verbluffend onthullende manier uit zijn vele jaren als onderzoeker in de nationale archieven geput. Toch overweldigt hij de lezer nooit met geleerdheid.'

Antjie Krog, *Lieder van de blauwkraanvogel*

(uit het Afrikaans vertaald door Robert Dorsman) Podium/Novib, Amsterdam/Den Haag, 2003. 160 pagina's, € 16. ISBN 90 5759 325 4
Rond 1879 tekenden de Oostenrijkse taalgeleerde dr. Wilhelm Bleek en zijn schoonzuster Lucy Lloyd verhalen, mythen en liederen van gevangen Bosjesmannen aan de Kaap op en vertaalden ze in het Engels. Antjie Krog verwerkte deze verhalen op een eigenzinnige, fascinerende manier in gedichten.

Zakes Mda, *Rouwer van beroep*

(uit het Engels vertaald door Robert Dorsman)
De Geus, Breda, 2004. 221 pagina's, € 18,90. ISBN 9044501798
Hoofdpersoon Toloki is een 'professionele rouwer' in een grote, gewelddadige stad in Zuid-Afrika en woont dagelijks begrafenissen bij. Het boek geeft zowel een pijnlijk als een humoristisch beeld van het hedendaagse Zuid-Afrika.

Armada (tijdschrift), *Zuid-Afrika. Identiteit in tekst en taal*

Uitgave Wereldbibliotheek. Jaargang 10, nr. 34, april 2004. 126 pagina's, € 11. ISBN 90 284 2034 7
Speciaal nummer over Zuid-Afrikaanse literatuur, met beschouwingen, proza en poëzie. Gastredacteur Ena Jansen geeft in de inleiding een overzicht van de grote rol van literatuur in Zuid-Afrika na de apartheid. Met gedichten van Elisabeth Eybers, Wilma Stockenström en Antjie Krog, verhalen van K. Sello Duiker en

Zoë Wicomb, artikelen over J.M. Coetzee en Breyten Breytenbach. Ook aandacht voor de manier waarop Nederlanders de 'Kaffers' eind 18de eeuw bejegenden.

Karel Schoeman, *Merksteen: een dubbelbiografie*

(uit Afrikaans vertaald door Riet de Jong-Goossens)
De Arbeiderspers, Amsterdam, 2004. 363 pagina's, € 22,50. ISBN 90 295 3813 9
Het verhaal van de Nederlandse

grootouders van Karel Schoeman, die kort voor de Boerenoorlog naar Zuid-Afrika emigreerden. Hun familiegeschiedenis weerspiegelt de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika van een eeuw geleden.

Hans Beerends en Marc Broere, *De bewogen beweging, een halve eeuw mondiale solidariteit*

KIT Publishers, ISBN 90 6832 545 0, € 18,95
De bewogen beweging, een halve eeuw mondiale solidariteit. Journalist Marc Broere en veteranen-activist Hans Beerends nemen vijftig jaar Derde Wereldbeweging, vanaf de beroemde preek op het Plein in Den Haag van medeoprichter van Novib Simon Jelsma tot en met de andersglobalisten van nu. Het boek is doorspekt met tijdsbeelden van toen en nu, interviews met de hoofdrolspelers en portretten van bijzondere initiatieven. Uiteraard worden de ideologische discussies die de beweging van tijd tot tijd in hun greep hielden niet overgeslagen.

Amsterdam, tot 3 oktober 2004

Expositie – Congo in Cartoons

Het Koninklijk Instituut voor de Tropen exposeert 102 werken van de Congolese kunstenaar Tshibumba Kanda Matulu. De kunstenaar maakte naam in Congo kort na de onafhankelijkheid.

Zijn cartoonachtige werk verbeeldt de geschiedenis van zijn land. Tshibumba is vermoedelijk vermoord door Mobutu-aanhangers. Meer informatie: www.kit.nl

Utrecht, 14 september 2004

Manifestatie – NiZA Scriptieprijs 2004

De NiZA Scriptieprijs 2004 wordt dit jaar uitgereikt op dinsdag 14 september in het Academiegebouw, Domplein 29, Utrecht.

De bijeenkomst begint om 19.00 uur. De jury voor de prijs bestaat uit Margreet de Lange, Nelke van der Lans, Beer Schröder, Basker Vashee en Luuk Rietveld.

Meer informatie: www.niza.nl

Nederlands instituut voor Zuidelijk Afrika
Brug tussen Nederland en Zuidelijk Afrika

Den Haag, 11 juli 2004

Muziek – North Sea: ten years of democracy

Het North Sea Festival viert Zuid-Afrika's vrijheid met een speciaal concert op de laatste dag, zondag 11 juli, op het dakterras. Aan het concert wordt meegewerkt door ondermeer trombonist Jonas Gwangwa en band, Hugh Masekela en band, Ladysmith Black Mambazo en tenor saxofonist Winston Mankula.

Meer informatie: www.northseajazz.nl

23 september t/m 3 oktober 2004

Cultuur en debat – Afrovibes Festival

Onder het motto 'Being Here' viert het vijfde Afrovibes Festival Zuid-Afrika's tiende democratische verjaardag met het multimedia openingsstuk *Somehow Delightful*, het dansstuk *Ketima* van choreograaf Gregory Maqoma, *At Her Feet*, een toneelstuk over moslima's in Kaapstad, beeldende kunst van vier Zuid-Afrikaanse kunstenaars onder wie Clifford Charles, een speciaal filmprogramma en debat. Ondermeer in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Eindhoven en Leiden. Meer informatie: www.afrovibes.nl

Amsterdam, 1 oktober 2004

Film/cultuur/debat – NiZA's Levend Jaarboek

Vrijdag 1 oktober presenteert NiZA het *Levend Jaarboek* in Felix Meritis in Amsterdam. De avond is een mix van pittige discussies, (foto)tentoonstellingen, theater en informatie over maatschappelijk verantwoord ondernemen en de betekenis van vrije verkiezingen. Het Jaarboek wordt swingend afgesloten met een band. Het septembernummer van Zuidelijk Afrika bevat het volledige programma. Zie voor actuele informatie www.niza.nl

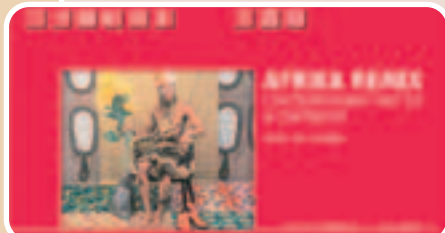

Dusseldorf, 27 juli tot 7 november 2004

Expositie – Africa Remix

Werk van 88 kunstenaars uit 25 Afrikaanse landen is te zien op *Africa Remix* in het Kunst Palast in het Duitse Düsseldorf. De expositie, die bestaat uit beeldende kunst, Afrikaanse film, mode, design, muziek en literatuur, is samengesteld door Jean Hubert Martin, die in de jaren tachtig de *Magiciens de la Terre* in Parijs samenstelde. Uit Zuidelijk Afrika ondermeer schilder Franck Lundangi en fotograaf N'Dilo Mutima (Angola), videokunstenaar Michèle Magma (DR Congo), documentaire fotografen Luis Basto en Rui Assubuji

(Mozambique), beeldhouwer Jackson Hlungwane, schilder Marlène Dumas en videokunstenaar William Kentridge (Zuid-Afrika) en schilder/ beeldhouwer Georges Lilanga Di Nyama (Tanzania). Meer informatie: www.museum-kunst-palast.de

Virtuele expositie – Bongo Toons

Werk van elf Tanzaniaanse cartoonisten is te bezichtigen op een 'virtuele expositie', samengesteld door de AfricaServer: www.africa-server.nl/bongotoons

Positively HIV+

Dat de magie van *Monkeybiz* geneest, zoals cabaretier Pieter Dirk Uys op de achterflap van *Positively HIV+* schrijft, is natuurlijk niet waar. Maar zolang er geen geneesmiddel is, zijn menselijkheid en zorg van grote plaatsvervangende betekenis, voegt Uys eraan toe.

De kralenkunst van het in Kaapstad gevestigde vrouwcollectief heeft een prachtig boek opgeleverd. De voorstellingen verbeelden waar je allemaal niet besmet van raakt (muggen, tranen, ezels, wc-potten, telefoneren en sociaal contact met homo's), veilig vrijen, testen, ziek worden, gezond eten en positief blijven.

Positively HIV+, Monkey Press,
ISBN 0 620 31132 015 530.
Ook in te zien op het
documentatiecentrum van NiZA.